

Wielki trakt

Warszawa - Wilno
w XVIII wieku

G r z e g o r z R y ż e w s k i

Sokołowski Ośrodek Kultury, 2013

Grzegorz Ryżewski

Wielki trakt Warszawa - Wilno w XVIII wieku

Wstęp

Oddajemy w Państwa ręce kolejne wydawnictwo poświęcone Wielkiemu Gościńcowi Litewskiemu, będącemu najważniejszym szlakiem handlowym i pocztowym Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII i XVIII wieku. Szlak, zwany też Wielkim Traktem Pocztowym lub Wielkim Traktem Warszawa - Wilno łączył stolicę Korony Polskiej ze stolicą Wielkiego Księstwa Litewskiego i miał wpływ nie tylko na sprawne funkcjonowanie komunikacji w granicach ogromnego państwa, ale też na rozwój miejscowości przy nim usytuowanych.

Po dwóch wiekach od upadku traktu, który wiązał się z podziałem Rzeczypospolitej pomiędzy trzech zaborców, w Sokołowskim Ośrodku Kultury w Sokołowie Podlaskim zrodził się pomysł na reaktywację dawnego traktu, jako szlaku turystycznego. Inicjatywa spotkała się z dużym zainteresowaniem samorządów, instytucji, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców i osób prywatnych, którzy dostrzegli w projekcie szansę na rozwój turystyki na terenie wschodniego Mazowsza i Podlasia. Do realizacji przedsięwzięcia powołana została Lokalna Organizacja Turystyczna Wielki Gościniec Litewski, której celem będzie wytyczenie, oznakowanie i przede wszystkim promocja szlaku, jako jednej z największych atrakcji turystycznych wschodniej Polski.

Budowa szlaków turystycznych wzdłuż dawnych dróg handlowych, czy tras pielgrzymkowych ma miejsce w całej Europie. Ten sposób tworzenia infrastruktury turystycznej wydaje się bowiem najbardziej naturalny i atrakcyjny. Odtwarzanie dawnych traktów komunikacyjnych okazuje się dla turysty ciekawe, bo oprócz walorów kulturowych i krajobrazowych, pozwala zwiedzającemu poczuć się jak podróżny, czy pielgrzym sprzed wieków, pozwala poznać specyfikę tej podróży, jej motywy, uwarunkowania i trudności.

Opracowanie dr Grzegorza Ryżewskiego uświadamia nam, jak ogromny potencjał kryje w sobie projekt reaktywacji Wielkiego Gościńca Litewskiego. Wielowiekowe, czasami burzliwe dzieje traktu, znani podróżni, którzy pozostawili po sobie opisy swoich peregrynacji z Warszawy do Wilna w pamiątkach i unikatowe miejscowości po drodze, każda ze swoją wyjątkową historią, nigdzie indziej nie spotykanymi zabytkami i niezwykle gościnnymi ludźmi, których warto odwiedzić dla nich samych. Kumulacja walorów i atrakcji na szlaku gwarantuje jego sukces.

Dla wszystkich interesujących się przeszłością niniejsze wydawnictwo będzie źródłem wiedzy o zjawisku historycznym, w niewielkim do tej pory stopniu zbadanym, a jakże istotnym w dziejach naszego kraju oraz regionów Mazowsza i Podlasia. Może też być inspiracją do działań na rzecz odtworzenia gościńca współcześnie i motywacją do wspólnego działania ponad granicami gmin, powiatów, województw a nawet państw. Zachęcam więc Państwa do uważnej lektury z przekonaniem, że po jej zakończeniu zapragniecie jak najszybciej wyruszyć w podróż szlakiem Wielkiego Gościńca Litewskiego.

Maria Koc
etnograf,
dyrektor
Sokołowskiego
Ośrodka
Kultury

□

Warszawa

Liwa

Drohiczyn

Bielsk Podlaski

Troki

Wilno

Trakt łączący Wschód z Zachodem

Ziemie, przez które przebiega omawiany trakt łączący Warszawę i Wilno, a więc dwie stolice zjednoczonych w unii państw Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego posiadają niezwykle ciekawą historię ze względu na swoją różnorodność kulturową, etniczną i religijną. Dzisiaj tereny te wchodzą w skład trzech państw: Polski, Białorusi i Litwy, które w czasach funkcjonowania opisywanego szlaku tworzyły wspólną wielokulturową Rzeczpospolitą. Ta wielokulturowość była wynikiem procesów historycznych, które ukształtowały ten obszar, będący miejscem spotkania Wschodu z Zachodem, cywilizacji Bizancjum z cywilizacją Rzymu. To właśnie tereny Podlasia stały się miejscem, gdzie owo spotkanie nastąpiło. Dzięki temu ów obszar stał się strefą pogranicza, gdzie mieszały się ze sobą rozmaite wpływy, tradycje i etnosy, tworząc niezwykle barwny konglomerat kulturowy.

Ze wschodu napływała tu ludność ruska i w mniejszym stopniu litewska, niosąc ze sobą swoją cywilizację i tworząc struktury Kościoła prawosławnego, budując tu liczne cerkwie. Z zachodu tereny te kolonizowali Mazowszanie, dla których powstawały parafie i kościoły rzymskokatolickie. Ta wielokulturowość wykształciła postawy tolerancji, bez której życie obok siebie we wspólnym państwie byłoby niemożliwe. Taka postawa z kolei - nie będąca w owych czasach czymś często spotykanym - niejako zapraszała następne etnosy do osiedlania się na tych gościnnych ziemiach. Tak pojawili się tu Żydzi, którzy często byli prześladowani w Europie Zachodniej (szczególniej od XIV wieku), a w Rzeczpospolitej Obojga Narodów znaleźli niezwykle dogodne warunki do życia. Starozakonni posiadający swoją autonomię religijną i samorządową obok kościołów i cerkwi budowali bóżnice i synagogi, co znów ubogacało krajobraz kulturowy. Od XVI wieku ta religijna mozaika została wzbogacona o wyznania reformowane, które szczególnie w Węgrowie - pod opieką możnych Kisków i Radziwiłłów - nie tylko mogły funkcjonować, ale tu się rozwijać i stąd promieniować na dalsze ziemie Rzeczypospolitej.

Pozostałością tych niezwykle ciekawych procesów historycznych, świadectwem materialnym tego wielokulturowego dziedzictwa są zabytki, o wartościach których decyduje nie tylko materialna, zewnętrzna forma, ale cały kontekst, który doprowadził do ich powstania. Zabytki są często niezwykle cenne nie poprzez swą monumentalność, ale dlatego, że są wytworem bogactwa różnych kultur, religii i cywilizacji.

Podróżując omawianym szlakiem można się zapoznać z owym niezwykle bogactwem. Jest to zatem podróż nie tylko w sensie geograficznym ale też podróż w czasie i wędrówka w inne ciekawe światy i rzeczywistości kulturowe.

Ukształtowanie się traktu, jego funkcjonowanie i znaczenie

Truizmem jest twierdzenie, że szlaki komunikacyjne - w tym drogi lądowe - odgrywały niezwykle istotną rolę w historii państw, miast i społeczności. To ich przebieg w dużej mierze decydował o rozwoju lub stagnacji, jedne obszary wciągając w orbitę dalekosiężnego handlu, inne omijając, a co za tym idzie skazując na margines życia gospodarczego i politycznego. Komunikacja odgrywała też niezwykle istotną rolę w kwestiach militarnych i strategicznych. Miejscowości położone na ważnych szlakach handlowych korzystały z tego niepominięnie podczas pokoju, stawały się natomiast niezwykle zagrożone podczas wojen, gdyż to głównymi drogami poruszały się wojska swoje i obce, często prowadząc ze sobą zacięte walki. Można zatem powiedzieć, że szlaki komunikacyjne są też drogami którymi „toczy się historia”.

Opisywany trakt łączący Mazowsze z Litwą ulegał pewnym zmianom historycznym i posiadał kilka wariantów oraz różnie bywał nazywany.

W połowie IX wieku w krajach arabskich nastąpiło ożywienie zainteresowania bursztynem, służącym jako ozdoba, amulet i środek leczniczy. Na ten wiek datowane jest funkcjonowanie szlaku handlowego Kijów-Turów-Brześć, dalej biegnącego wzdłuż północnego brzegu Bugu i środkowej Wisły na Kujawy. Szlak ten znaczony jest odnalezionymi monetami arabskimi. Tuż za rzeką Nurzec od szlaku tego odbijała droga prowadząca na Jaćwież, przez Gródek, Święck, Grodzkie i dalej do Wizny. Oprócz szlaku wiodącego przez Wiznę, z Drohiczy na na Jaćwież prowadził zapewne bezpośrednio drugi szlak. Kierował się on na północ przez nieznany z nazwy gródek, po którym do dziś pozostała nazwa osady Grodzisk. Dalej biegł zapewne przez Bielsk w kierunku błot biebrzańskich. W XI - XIII wieku były to główne drogi łączące Mazowsze z Litwą wiodące przez Podlasie. W tym czasie bezpośrednie połączenie Warszawa-Liw-Węgrów-Sokołów - i dalej na wschód nie istniało ze względu na późniejszą kolonizację ziem dzisiejszych powiatów węgrowskiego i sokołowskiego. Szlak z Warszawy dochodził do starego grodu liwskiego, aby następnie skręcić na północ.

Sytuacja taka uległa zmianie w wieku XV podczas żywiołowej kolonizacji Podlasia oraz unormowania stosunków polsko-litewskich wskutek unii obu państw. Wówczas to zapewne wraz z rozwojem Węgrowska i Sokołowa droga ta nie tylko powstała, ale stale nabierała znaczenia, nie tylko jako trakt komunikacyjny, ale również handlowy łączący Mazowsze z Wielkim Księstwem Litewskim, w granicach którego znalazło się Podlasie. W tym czasie prowadził on z Drohiczy na przez Sokołów, Węgrów, Liw do Warszawy. Na odcinku między Skrzysz-

wem a Sokołowem aż do XIX wieku przebiegał inaczej niż obecnie, bo bardziej na północ, przez wsie Kanabród (dawniej Kamionobród), Kamianka i Bałki.

Ważnym węzłem komunikacyjnym był wówczas Drohiczyn, bowiem stąd trakt wiodł albo w kierunku północnym: na Bielsk - Narew - Gródek - Krynki - Odelsk i Grodno lub dalej na wschód poprzez Mielnik do Brześcia. Była też odnoga łącząca Drohiczyn z Ciechanowcem.

W wieku XVI droga przez Sokołów nabrała większego znaczenia. Związane to było również z faktem, że Węgrów i Sokołów były ośrodkami dóbr należących do najmożniejszych wówczas rodów WKL Kisków i Radziwiłłów. Właściciele byli niezwykle zainteresowani, aby ruch handlowy i komunikacyjny odbywał się przez ich majątki, bowiem czerpali z tego wymierne profity (cła, myta, prawo składu, opłaty handlowe itp.), a dobra ich rozwijały się wówczas gospodarczo. Można zatem domniemywać, że mając olbrzymie znaczenie w państwie polsko-litewskim rody te w znacznym stopniu przyczyniły się do powstania tu tego ważnego traktu.

Miasto Sokołów stało się wówczas ośrodkiem położonym przy bardzo ważnym szlaku handlowym, zwanym gościńcem wielkim litewskim, idącym z Moskwy przez Smoleńsk, Mińsk, Drohiczyn, Sokołów, Węgrów, Liw, Stanisławów na Warszawę, Poznań i Wrocław.

Przejeżdżali tędy liczni kupcy zatrzymując się i handlując towarami w dni targów i jarmarków. Istotnym jest, że podróżujący kupcy zobowiązani byli do wystawiania swoich towarów w takich miejscowościach i sprzedaży ich po bardzo atrakcyjnych cenach mieszkańcom.

W lutym 1580 roku przejeżdżał tędy król Stefan Batory zmierzając z Warszawy do Grodna oraz w drodze powrotnej w styczniu 1581 roku.

Można tu wspomnieć też inny trakt łączący Warszawę z Wilnem, który upowszechnił się również w XVI wieku po tym, jak król polski i wielki książę litewski Zygmunt August, przebywając bardzo rzadko w Krakowie, obrał sobie za główną rezydencję Knyszyn na Podlasiu. Nowa, prawdopodobnie bardziej dogodna dla podróżnych droga wiodła z Warszawy przez Ostrów, Zambrów i Łomżę na Mazowszu, Tykocin i Knyszyn na Podlasiu, Sokółkę, Kuźnicę i Grodno do Wilna.

Wraz z postępującą kolonizacją powstawały nowe istotne ośrodki, które przejmowały ruch komunikacyjny, zaś inne traciły na znaczeniu. W wieku XVIII na niezwykle ważny ośrodek w regionie wyrósł Białystok, gdzie rezydencję swoją ulokował możny ród Branickich herbu Gryf. Powstanie tu magnackiej siedziby - „Wersalu Podlaskiego” jednego z najpotężniejszych panów w XVIII wieku - Jana Klemensa Branickiego, kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego spowodowało zmianę znaczenia dawnych dróg łączących dwie stolice - Warszawę i Wilno. Od tego czasu podróżowano między dwoma stolicami Rzeczypospolitej Obojga Narodów przez Białystok.

Szlak ten na obszarze między Warszawą a Sokołowem nie uległ zmianie, natomiast tuż za Sokołowem rozwidlał się na dwa trakty - jeden starszy, tracący na znaczeniu, idący do Drohiczyna i drugi - odgrywający coraz większą rolę, skręcający na północny wschód. Wiódł on poprzez Jablonnę, Granne (przeprawa przez Bug), Perlejewo, Pobikry, Brańsk, Bielsk, Białystok, Wasilków, Buksztel (dziś Czarna Białostocka), Sokółkę, Kuźnicę, Grodno, Rotnicę, Merecz, Orany i dochodził do Wilna. Zwany był w wieku XVIII wielkim traktem pocztowym i jak się wydaje było to najważniejsze i najchętniej używane połączenie między - Warszawą a Wilnem - obsługiwane przez instytucję poczty, co miało niebagatelne znaczenie.

Rola komunikacyjna opisywanego traktu, jak i działającej tu poczty była olbrzymia, bowiem poczta służyła nie tylko do przewozu listów i przesyłek wartościowych, ale przed upowszechnieniem się komunikacji kolejowej jednym z jej głównych zadań był przewóz pasażerów. Już z polecenia Zygmunt Augusta w 1558 roku zorganizowano pocztę królewską, a pierwszym jej dyrektorem został Prosper Prowana, pochodzący z Włoch dworzanin królewski. Początkowo działalność tej instytucji ograniczała się do przesyłania wiadomości między Krakowem a Wenecją. Na drodze prowadzącej przez Wiedeń zorganizowane zostały specjalne stacje pocztowe, które obsługiwały polskich kurierów. Ponieważ zarówno Zygmunt August, jak i Stefan Batory wiele czasu spędzali na Litwie, kolejni dyrektorzy poczty (Taxis, Montelupi) zmuszeni byli do wprowadzenia regularnych kursów na trasie Kraków - Wilno. Za środek lokomocji z reguły służyły posłannikom pocztowym podwody dostarczane przez poddanych królewskich. Ważne zmiany nastąpiły, gdy Zygmunt Waza przeniósł stolicę z Krakowa do Warszawy. Pojawiła się wtedy potrzeba włączenia tej ostatniej w sieć połączeń pocztowych. Kolejni władcy reformowali pocztę, która nabierała znaczenia i rozszerzała swoją działalność. Ważne zmiany i reformy przeprowadził w tej mierze August II, który wydał specjalną konstytucję w 1717 roku określającą przebieg tras oraz regulamin działania poczty. Nakazywał on punktualność w połączeniach i określił czas podróży przesyłek z Wilna do Warszawy na jeden tydzień.

W drugiej połowie XVIII wieku omawiany trakt komunikacyjno-pocztowy między Warszawą a Grodnem i Wilnem funkcjonował bardzo sprawnie. Tędy też dwa razy w tygodniu (poniedziałek, środa) kursowała poczta litewska z Warszawy przez Wilno, Mitawę i Rygę do Petersburga. Również dwa razy na tydzień (środa, sobota) tą samą drogą przybywała do Warszawy poczta powrotna. Tędy też podróżowali między dwoma stolicami, a także dalej - do Petersburga - królowie, magnaci, dyplomaci, posłowie. Wiadomo bowiem, że pod koniec tego wieku to właśnie w Petersburgu zapadały najważniejsze decyzje.

Chcąc podróżować pocztą z Warszawy do Wilna należało się udać do budynku poczty zwanego dziś Starą, a wówczas Saską Poczta, który mieścił się

na Krakowskim Przedmieściu, obok Trębackiej, w dawnym pałacu Wesslów, później Ostrowskich. Pałac ten zmieniający wielokrotnie właścicieli, sprzedał w roku 1780 Fryderyk Brühl, wojewodzie Przebendowskiemu, który przeniósł do niego pocztę z innego budynku na Krakowskim Przedmieściu. Przetrwała tu ona do roku 1874.

Stacje pocztowe na omawianym szlaku między Warszawą a Wilnem zorganizowane były w Okuniewie, Stanisławowie, Makowie (dziś Makowie Mały i Duży), Węgrowie, Sokołowie, Grannym, Pobikrach, Brańsku, Bielsku Podlaskim, Wojszkach, Białymstoku, Buksztelu (dziś Czarna Białostocka), Sokółce, Kuźnicy, Grodnie, Rotnicy (dziś część miasta Druskienniki), Mereczu, Oranach, Lejpunach, Świątniku.

Korzystający z poczty i podróżujący naszym szlakiem Friedrich Schulz takie zanotował uwagi o działalności poczty: *Cena koni ekstrapocztą, jak wszędzie od jednego po 2 złote za milę, to jest groszy 8; postylion dostaje od stacji czy dłuższej czy krótszej 2 złote, które się płacą postmajstrowi razem. Oddaje on je postylionowi po powrocie dopiero, aby posiadając ten skarb nie pił po drodze, gdyż dla tutejszego ludu jedyną przyjemnością jest wódka. Jeśli mu się oprócz tego da 3 do 5 polskich groszy, dojechawszy całuje ręce i suknie.* Następnie dowiadujemy się, że konie pocztowe były co prawda małe *ale do użycia dobre*. Słabo też oceniał uprzęż, zaś o pracownikach pisał: *postylioni chociaż w większej części szczególnie w głębi Litwy nie mają sukni, spodni, butów, są wybornymi woźnicami, a choć lecą, powożą zręcznie i nadzwyczaj ostrożnie, co nieraz podziwiałem. Grzeczni są, dobrej woli i nie wymagający. Dwa razy mi się trafiło w całej drodze do Warszawy, że się postylion pod karczmą zatrzymał, ale nigdy dłużej nad 5 minut. Upał go zmuszał napojem się ochłodzić. Nie przyjdzie na myśl biedakom natętnie prosić, aby im podróżny napój zapłacił, jak się trafia pruskim i saskim postylionom. Miedzy Litwinami ani jednego pijanego nie spotkałem. Postmajstrowie są ludźmi najgrzeczniejszymi w świecie i przeprąg nie trwa dziesięciu minut. Konie pasą się dookoła poczty po 20 i 30, przybywający postylion zatrąbi tylko, a już pilnujący je wiedzą o co idzie. Wprost z pastwiska pędzą je do powozu, a że tu chomentów nie znają i szleją tylko, przy której znajdują się postronki, na szyję zarzucają, w moment gotowe wszystko i jedzie dalej. Po pocztach wszędzie są łóżka albo dobre posłanie ze słomy, w wielu znajdzie się napój i jadło, a nawet jak na kraj ten, tanio. Nie zaszkodzi wszakże tu, jak i wszędzie, mieć z sobą mały zapas jada i coś do wypicia. W Kiejdanach, Kownie, Kruksztanach, Grodnie, Białymstoku, Węgrowie, na kilku innych przestankach litewskiej drogi znajdzie się wszystko, czego się żąda. Właściwych dróg sypanych w Litwie nie ma, tylko kawałkami, o czym wyżej wspomniałem; w całej drodze trafiłem na 4-5 miejsc, w których zimą lub w słotny czas zagrzejnąć można. Reszta gościńca idzie piaskami i świerkowymi lub jodłowymi lasami i tu się o to obawiać nie ma potrzeby. Że kraj jest w ogóle dosyć piękny, w niektórych miejscach wdzięczny, w ogóle żyzny, o tym już z moich obszernych choreograficznych not wiadomo.*

Dowiadujemy się też, że trasę pocztową między Białymstokiem a Kuźnicą obsługiwały rodziny przybyłe tu z Saksonii: *Z Sokółki do Buksztelu 3 mile ciągnęła się ta droga, wysadzana z wielką dla podróżnego przyjemnością, a stąd do Białegostoku. 6 tych mil zrobiłem w 4 godziny. W obu wspomnianych miejscach znalazłem w pocztowych domkach potomków dwóch familii saskich, które od czasów Augusta II zajmują te posady, a dziś rodziny te do czterdziestu czterech głów liczą. Stanowią one towarzyskie kółko, związane krwi węzłami ze sobą, dzieci na przemianę ze sobą żenią, krwi polskiej ani kropelki jeszcze nie wmieszały (o ile się to uniknąć dało) i obyczaję a mowę saską zachowały, chociaż mężczyźni w części się po polsku przebierali. Czystość i porządek odznaczają te domy, i ludek ten wśród Litwy odcechowuje się nimi korzystnie.*

O szczegółach umowy i funkcjonowania takiej stacji pocztowej dowiadujemy się m.in. z zachowanych dokumentów archiwalnych dotyczących Sokołowa. W 1767 roku Ignacy Ogiński podpisał umowę dotyczącą funkcjonowania placówki pocztowej w Sokołowie z poczmistrzem (poczmajstrem) Spryngierem - naczelnikiem stacji. Umowa stwierdzała, że Ogiński wybudował *dom pocztowy kosztem moim skarbowym*, stajnię oraz wozownię. Poczmistrzowi przeznaczył ogród warzywny, pozwolenie zbierania suszu na opał, określoną ilość żyta, pszenicy, jęczmienia, owsa, prosa, gryki, grochu, rzepaku, siana. Poczmajster miał prawo przyjmowania mieszczan na pocztylionów (woźniców, posłańców) oraz wyznaczenia z miasta na każdy rok dwudziestu podwodów *dla sprowadzenia furazów*. Ogiński zakazywał mieszczanom *potajemnego na pocztę najmowania się mimo wiadomości pana poczmajstra, a w czasie nagłej potrzeby, kiedy pan poczmajster nadgłosi się urzędowi miejskiemu albo kahałowi o dostarczenie koni, ludzi i pojazdów, aby jak najprędzej stawili się w gotowości wygodzenia takowej nagłej okoliczności, sprawując się pilnie trzeźwo i sprawnie, pod rygorem nieuchronnego ukarania dworskiego*. Jeden z punktów umowy stwierdzał, że jeżeli podczas zimy w domu pocztowym zabrakłoby miejsc noclegowych pocztylionom, wtedy okoliczni mieszkańcy mają takowe zapewnić w swoich domostwach.

W Białymstoku budynek poczty stał na rogu ulicy Suraskiej i Rynku. Była to wielka murowana kamienica, dwukondygnacyjna zakupiona przez poczmajstra białostockiego Karola Topolskiego od Katarzyny Szorcowej. Kamienica kryta była dachówką, z dwoma lukarnami i facjatą, na której wymalowano popielaty wazon. Od Rynku do wnętrza wiodły drzwi podwójne a nad nimi było okienko w ołów oprawne. We wnętrzu znajdowały się odpowiednio wyposażone pokoje gdzie można było zjeść, odpocząć i przenocować. W skład zabudowań pocztowych wchodziły też budynki gospodarcze, stajnia, spichlerz, szopa i wozownia. W murowanej stajni pocztowej stało 18 koni.

Inne ciekawe szczegóły możemy podać o stacji Buksztel (dziś część miasta Czarna Białostocka), która powstała w 1782 roku. Wcześniej funkcjonowała stacja pocztowa między Białymstokiem a Sokółką w miejscowości Straż. Stacja

bukszelska należała do tzw. poczthalterii czyli stacji przeprzegowych i składała się z całego zespołu budynków mieszkalnych i gospodarczych. Główny dom pocztowy znajdował się po prawej stronie traktu, ustawiony równolegle do niego dłuższą elewacją. Prosto z traktu można było wjechać do środka budynku (przez otwór bramny w elewacji szczytowej), wewnątrz którego następowała przewidziana rozkładem zmiana koni. Oprócz pomieszczenia służącego do przeprzegania, ciągnącego się najprawdopodobniej przez całą długość budynku, mieściło się w nim również mieszkanie zarządcy poczty, izba przeznaczona dla pocztylionów oraz pokoje gościnne. Po lewej stronie traktu naprzeciw głównego domu pocztowego znajdowały się pozostałe budynki należące do stacji bukshelskiej. Był tam jeszcze jeden *dom pocztowy mieszkalny z cegły murowany, gontami kryty*, który stał także przy drodze. Mieściło się w nim *stacji pocztowych 5*, kuchenka i spiżarnia. Za domem wokół rozległego, podłużnego dziedzińca rozmieszczone były różne drewniane budynki gospodarcze. Wyróżniała się wśród nich stajnia połączona z spichrzem, w którym przechowywano pokarm dla koni.

Dosyć dobrze i ciekawie opisał rzeczony trakt pocztowy podróżujący po Polsce Georg Forster, wybitny uczony jadący z Warszawy do Grodna i Wilna, gdzie wykładał na tamtejszym uniwersytecie. Wyruszył on 28 października 1784 roku z **Warszawy** i jadąc przez **Okuniew** i **Stanisławów**, przenocował w **Makowie** (dziś **Makowiec Duży** i **Makowiec Mały**) gdzie był niemiecki poczmistrz. Wyruszywszy nazajutrz rano, 29 października zatrzymał się w **Sokołowie**, na krótki pobyt, o czym taką zostawił relację: *Wieś pod Sokołowem należąca do (...) Ogińskiego jest schludna, ładna, gdyż wszystkie prawie domy, jak w Jabłonie, są murowane i kryte dachówką, co wygląda bardzo schludnie. (...) O godzinie dwunastej przybyłem do Sokołowa. Jest to miłe, czyste miasteczko, domy drewniane, kryte gontem, wokół rynku jednak murowane i bardzo ładne. Poczta ma bardzo ładny pokój dla gości. Ściany są tu ozdobione sztychami wyobrażającymi siedem cudów świata; między innymi widok wnętrza świątyni w Efezie. Wszystkie obrazki ładnie kolorowane. Ach, do stu piorunów! Upieczono tu dla mnie kurę, i to w dzień postrny, a słońce świeci tak ładnie, że nawet w kurnej izbie musiałem być radosny w chwili gdy odczułem jego promienie, co dopiero tu, pod kolosem rodyjskim, wspaniałym Koloseum, piramidami Egiptu, które jako ozdoby stoją na postumentach przed stołami i kominkami, pod latarnią morską Aleksandrii, murami i wiszącymi ogrodami słynnego na cały świat Babilonu. Nawet grobowiec króla Mausolusa nie wzbudza smutnych myśli. Widzimy tu wydłużony czworobok ze ściętą piramidą; ktoś w kącie rysuje go. Według tego rysunku prawdopodobnie został wysztychowany ten podziw godny miedzioryt, kolorowany i upiękaszony różnymi żywymi figurami, ku wielkiej radości miłośników starożytności. Podróżnik zabawił w Sokołowie dwie i pół godziny, a następnie udał się traktem pocztowym w kierunku **Granego**, gdzie zastał pokój na poczcie pełen Polaków. Następnie przeprawił się promem przez Bug i przybył do **Pobikier**, gdzie zamówił nocleg. *Pokój na poczcie**

*dość dobry, a pani Makowska, tęga pani poczmistrzyni i jej siostra bardzo uczynne. Na obiad dostałem zupełną i kawał kury. Moje gospodynie proponują mi dziewczy-
nę; odrzucam tę grzeczność ponieważ chcę spać. Z Pobikier przyjechał do **Brańska**,
gdzie zastał tę samą poczmistrzynię, która tam mieszkała. Ma ona siedemdziesiąt
koni. Z Brańska droga przywiodła podróżnika do Bielska, gdzie zachwycił się
nowym kościołem i pięknym także nowym ratuszem. Następnie czytamy:
*Za Bielskiem znowu duże lasy, aż do Wojszków, biednej wsi, oddalonej o dwie mile.
Stąd po większej części piaszczystymi drogami i ładnymi sosnowymi, brzo-
zowymi i olszo-
wymi lasami do Białegostoku (trzy mile).* Na marginesie dodać można, że o Wojsz-
kach swoje świadectwo zostawił inny podróżnik Johann Bernoulli: *O godzinie
jedenastej przybyliśmy do odległych o trzy mile Wojszek, gdzie była bardzo porządna
polska gospoda. Przepływała tam rzeczka, w której łowiono duże szczupaki. W pobliżu
niej znajdował się dom wiejski z nowo założonym sadem.**

Przybywszy z Wojszek do **Białegostoku** Forster podziwiał rezydencję
hetmana Branickiego zwaną Wersalem Podlaskim. Po kilkudniowym pobycie
w gościnie u Branickich, 2 listopada wyjechał z Białegostoku i przybył na stację
w Buksztelu (Czarna Białostocka), gdzie, jak zanotował, *na poczcie byli Niemcy.*
Zjadł tu kurę, wypił szklankę wina i udał się do **Sokołki** (trzy mile), *gdzie dom
pocztowy miły, a miasteczko składa się z głównie z murowanych domów i jest czyste.*
Tutaj nastąpił posiłek i już kareta księżnej Sanguszkowej kontynuował wyprawę
do **Kuźnicy**. Tam zastał *wiejski dom pocztowy*, poczmistrzem, tak jak w Buksztelu
i Sokółce był Niemiec. Z Kuźnicy trafił Forster do **Grodna**, gdzie przebywał
do 16 listopada, i stamtąd udał się do Wilna.

Dalsza opisana przez niego podróż była jednym wielkim koszmarem, bo-
wiem nie skorzystał on z poczty, ale wszedł w układ z pewnym Żydem, który
zobowiązał się przewieźć go do Wilna w przeciągu trzech dni swoimi drogami.
Nie miejsce tu na opisywanie traumatycznych przeżyć podróżnika, który po wielu
nieprzyjemnościach dotarł wreszcie z Grodna do **Rotnicy** i niemal uciekł od
swego mojąszowego przewoźnika na stację pocztową, aby dalej kontynuować
podróż w ramach tej instytucji. Stacja pocztowa w Rotnicy i warunki tam panu-
jące pozostawiały wiele do życzenia: *Była to nędzna chałupa wiejska, której właściciel
mieszkał w Grodnie i posiadał 70 koni. Po jednej stronie widać kurną izbę z ławami
ustawionymi wokół ścian, gdzie na rozpostartych szmatach ułożyła się rodzina składają-
ca się z około 8-10 osób. Od pułapu zwieszała się blacha, na której paliła się garść drzazg
smolnych; dawało to dostateczną ilość dymu i światła zarówno przedzającym kobietom, jak
i innym siedzącym beczynninie osobom. Naprzeciwko znalazłem pokój gościnny, a tam
ciepły piec i łóżko. Z pięciu jaj, które kazałem sobie ugotować, tylko jedno było świeże
i zdatne do jedzenia. Wypilem jeszcze kilka szklanek piwa i położyłem się do łóżka.
Jednakże sen opuścił mnie i zaraz spostrzegłem coś niesamowitego w łóżku. Nie była to
bynajmniej kochanka ani złodziej, który się tu ukrył, ale cały rój czarnych Mirmidonów*

nadgryzających niczym ludożercy me żywe ciało. Schwytałem jednego i z piekielnego smrodu poznałem ze wstrętem i zgrozą, do jakiego należy gatunku. Od tej chwili rozpocząłem istne polowanie, tyle że zamiast rogu myśliwskiego słyszałem jedynie granie świerszcza. Zdawało się, że nastąpi spokój, ale teraz nowy wróg wystąpił przeciwko mnie. Kości kury, którą spożyłem i reszta światła nęciły tego wroga, by się uwziął na biednego podróżnego, który o każdej innej porze gotów by dać zajęcie ostrym jego zębom. Myszka nie zmieszała się, świerszcz śpiewał w najlepsze, służący mścił się za przerwana drzemkę poobiednią mocniejszym chrapaniem, piec dymił, jakby miał spalić byka Phalarisa, a ja jakby dla przyjemności świętej inkwizycji, miałem zostać przypieczony.

Z Rotnicy do **Merecza** wyjechał Forster o godzinie 5 z rana. Przybywszy na miejsce około godziny 10 delektował się w domu pocztowym dobrą kawą i zachwycił się widokiem Niemna i wpadającej do niego Mereczanki oraz samym miastem. O godzinie 13 przybył do **Oran**, *gdzie u poczmistrza, który rozumiał po niemiecku, otrzymałem trochę ciepłej strawy. Pani poczmistrzowa chętnie mi dotrzymała towarzystwa. Wypocząłem na łóżku, piłem kawę i pojechałem siedmiu żydowskimi końmi, ale z dwoma polskimi postylionami, do Lejpun, dokąd przybyłem o godzinie wpół do szóstej i zatrzymałem się w odosobnionej karczmie. Poczmistrz, stary pijany Żyd pił wódkę z rosyjskim proboszczem wiejskim. Proboszcz przywitał mnie złą łaciną, złożył się, że subsydium charitationum zostało królowi przyznane w podwójnej wysokości, i że spadnie to podwójnym ciężarem na księży, bynajmniej nie na biskupów, opatów, prałatów czy oficjałów. (...) Po czym klął cesarza, że zniósł religiosa, wreszcie udzielił mi błogosławieństwa i udał się do pokoju Żyda, aby się nałotować wódki przed udaniem się w podróż, na czym się lepiej znał, aniżeli na łacinie.*

Po wyjeździe z **Lejpun** podróżnik udał się do **Świątnik** do innego żydowskiego poczmistrza, gdzie się przebrał i kontynuował jazdę do Wilna.

Jak widać z przytoczonego opisu stacje pocztowe obsługujące trakt Warszawa-Wilno zlokalizowane były średnio co trzy mile (1 mila = 7,14 km), pełniły rolę dzisiejszych hoteli-restauracji, a ich stan był bardzo różnorodny. Były wzorowo i czysto urządzone stacje - jak w Sokołowie Podlaskim, gdzie z przyjemnością odpoczywano, ale były też nędzne i brudne chałupy, w których roiło się od insektów, jak to miało miejsce w Rotnicy. Poczmistrzami na tej trasie z reguły byli Niemcy (Sasi), a na wschodzie Żydzi.

Rozbiory przerwały funkcjonowanie dawnych szlaków komunikacyjnych między Koroną i Litwą. Część Podlasia została wcielona do cesarstwa rosyjskiego (na północ i wschód od Bugu), zaś część prawobrzeżna początkowo do cesarstwa austriackiego, a następnie Królestwa Kongresowego. Zmiany polityczne, zmiany granic i przynależności państwowych rozbiły tradycyjny układ komunikacyjny i przerwały powiązania między historycznymi dzielnicami. Wytworzyły się wówczas inne powiązania drogowe między nowo powstałymi ośrodkami administracji czy handlu. Kolejne zmiany przyniósł rozwój kolei, a następnie

odzyskanie niepodległości oraz II wojna światowa i jej konsekwencje, (zmiany granic), które ostatecznie sprawiły, że opisywany wielki handlowy szlak wiodący przez Sokołów albo w kierunku Brześcia i dalej bądź w kierunku Białegostoku i dalej przestał ostatecznie funkcjonować. □

Z Warszawy do Wilna - krótki opis trasy

Z Warszawy udajemy się trasą nr 637 w kierunku Okuniewa, następnie przez Okuniew, Stanisławów, Dobre, Liw dojeżdżamy do Węgrowa. Stąd drogą nr 62 przez Grochów, Sokołów Podlaski, Skrzyszew przybywamy do Drohiczyzna.

Stąd są możliwe dwie trasy aby się dostać do Grannego.

1. Wyjeżdżamy z Drohiczyzna na północ przez Miłkowice - Maćki, a dalej na zachód przez Lisowo, Putkowice Nagórne i Nadolne, Wierzchucę Nagórna, Arbasy Duże do Grannego.

2. Wracając z Drohiczyzna drogą na Skrzyszew skręcamy za Wólką Zamkową na prawo w kierunku Grannego.

Granne - Perlejewo (jadąc z Perlejewa na Pobikry można odbić na zachód od naszego szlaku skręcając w lewo w miejscowości Moczydły-Pszczółki na drogę nr 690, którą dotrzemy do Ciechanowca) - Pobikry - Czaje Bagno - Małyszczyn - Olędy (w Olędach skręcając na lewo i udając się na zachód dotrzemy do Rudki) - Lubieszcze dojeżdżamy do drogi nr 681 i skręcając w prawo udajemy się do Brańska. Z Brańska do Bielska poruszamy się drogą nr 66. Z Bielska wyjeżdżamy na północ drogą nr 19 i przez Haćki dojeżdżamy do mostu na rzece Narew, za którym skręcamy w lewo kierując się na Juchnowiec dojeżdżamy do wsi Wojszki. Z Wojszek jedziemy na północ prostą drogą do Białegostoku. Z Białegostoku udajemy się drogą nr 19 przez Wasilków, Czarną Białostocką i Sokółkę na przejście graniczne w Kuźnicy Białostockiej. Po przekroczeniu granicy wspomnianą drogą przybywamy do Grodna. Z Grodna udajemy się w kierunku przejścia granicznego między Litwą a Białorusią drogą nr A 231. Od granicy litewskiej w kierunku Druskiennik i dalej do Merecza prowadzi trasa nr A 4, którą docieramy przez Orany - Kamionkę - Olkienniki do Wilna.

Chcąc podążać oryginalnym traktem historycznym, który na pewnym odcinku nie pokrywa się z obecną trasą nr A 4, za Oranami, gdzie trasa A4 łączy się z drogą nr 128, udajemy się na północ drogą lokalną w kierunku Lejpuny - Ozieraniec - dojeżdżamy do trasy nr A 4 i docieramy do Wilna.

Aby przemierzyć opisywany szlak, który w wieku XVIII był najważniejszym traktem łączącym dwie stolicy Rzeczypospolitej, a także jednym z najważniejszych w Europie jako część drogi łączącej Warszawę z Petersburgiem, a więc *de facto* Europę Zachodnią z Europą Wschodnią, udajemy się do Warszawy.

Warszawa

§ Stolica i największe miasto Polski, położone w środkowo-wschodniej części kraju, na Mazowszu nad rzeką Wisłą. Warszawa jest ważnym europejskim ośrodkiem naukowym, kulturalnym, politycznym oraz gospodarczym. Mieszczą się w niej siedziby parlamentu (Sejmu i Senatu), Prezydenta RP, Rady Ministrów i innych władz centralnych. Jest także stolicą województwa mazowieckiego. Warszawa jest jedynym miastem w obecnych granicach Polski odznaczonym Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (a drugim - po Lwowie - w historii naszego kraju). Funkcjonują tutaj liczne instytucje kultury i nauki.

Około 1300 roku powstał gród obronny założony przez księcia mazowieckiego Bolesława II. Od 1413 roku Warszawa pełniła rolę stolicy Księstwa Mazowieckiego, a w 1596 roku stała się stolicą Królestwa Polskiego. Od tej pory w Warszawie miały miejsce najważniejsze wydarzenia związane z historią Polski, a dwór królewski przyciągał najwybitniejsze osobistości ze świata polityki, nauki i sztuki. Miały tu miejsce sejmy, elekcje i koronacje królewskie.

W Warszawie znajduje się wiele cennych zabytków architektury, w tym odbudowane po II wojnie światowej Stare Miasto wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa.

Okuniew

W. Wies, dawne miasto w powiecie mińskim. W 1538 roku Stanisław Okuń (Okon), cześnik czerski lokował na gruntach wcześniej istniejącej tu wsi Długa Wola miasto, stąd zwane Okuniewem. Późniejsza własność Bielińskich, Klickich i Łubieńskich. W 1703 roku stał tu kwatery Karol XII.

Kościół parafialny p.w. św. Stanisława Kostki zbudowany w latach 1823-1835 z funduszy Jana Łubieńskiego, właściciela dóbr okuniewskich. Projekt przypisuje się Chrystianowi Piotrowi Aignerowi.

Ruiny pałacu rodziny Łubieńskich z 1. połowy XIX wieku. W otoczeniu ruin pałacu znajdują się resztki parku krajobrazowego, założonego współcześnie z pałacem.

Klasycystyczna kaplica cmentarna z 2. ćwierci XIX wieku.

Cmentarz żydowski założony w 1. połowie XIX wieku położony przy ul. Cmentarnej, w lesie za cmentarzem katolickim.

Zabudowa Rynku pochodząca z 2. połowy XIX wieku.

Stanisławów

Wieś gminna, dawniej miasto. W 1523 roku Stanisław i Janusz, książęta mazowieccy, na miejscu istniejącej tu wcześniej wsi Cisek założyli miasto, nadając miejscowości prawo chełmińskie. Prawa miejskie potwierdzali kolejni władcy. Szybko rozwijająca się miejscowość uległa strasznemu spustoszeniu podczas wojen szwedzkich w 2. połowie XVII wieku, co zahamowało jej pomyślny rozwój.

Układ urbanistyczny miejscowości, elementy zabudowy Rynku.

Kościół p.w. św. Jana Chrzciciela i Stanisława Biskupa, murowany z około 1530 roku, restaurowany w 1620 roku, przebudowany w 1826 roku, odbudowany w latach 1958-1962 po zniszczeniach z 1944 roku Dzwonnica drewniana z XVIII wieku. Plebania murowana z około 1881 roku.

Zajazd murowany zbudowany w latach 1813-1916, zniszczony w 1944 roku, odbudowany w latach 1958-1962.

Dwór drewniany z 1. połowy XIX wieku wraz z parkiem, obiekt znacznie przebudowany.

Dobre

Wieś gminna, dawniej miasto. W 1530 roku król Zygmunt I zezwolił Janowi Dobrzyneckiemu, podstolemu zakroczymskiemu na założenie w dobrach Ossowo w powiecie Liwskim miasta Dobre. Miasto w XVIII wieku należało do Masalskich, od których w 1785 roku odkupił je Symeon Szydłowski, kasztelan żarnowski.

Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja, wybudowany w latach 1873-1878 według projektu Bolesława Podczaszyńskiego na wzór kościoła św. Anny w Wilnie.

Brama kościelna z XIX wieku.

Dzwonnica z XIX wieku.

Plebania z XIX wieku.

Drewniane budynki mieszkalne z XIX i XX wieku.

Kamienice wokół rynku z XIX i XX wieku.

Liw

Wieś gminna, dawniej miasto. Liw był początkowo grodem obronnym książąt mazowieckich położonym przy granicy mazowiecko-litewskiej, wzmiankowanym w XIV wieku. Prawa miejskie Liw uzyskał w wieku XV. Od XV do końca XVIII stulecia funkcjonowały dwa organizmy miejskie: Liw Stary i Liw Nowy, połączone w 1789 roku, *pod władzą jednego burmistrza teraz zostające*.

Ruiny gotyckiego zamku obronnego książąt mazowieckich wzniesionego na miejscu drewnianego w XV wieku. Obiekt został gruntownie przebudowany w XVI i XVII wieku, a następnie zniszczony podczas potopu i wojny północnej. Zachowała się jedynie wieża bramna, część murów okalających i fundamenty *Domu Dużego*.

Dwór kancelarii starostwa z 1782 roku, wzniesiony na miejscu zamkowego *Domu Mniejszego*. Obecnie siedziba muzeum.

Kościół parafialny p.w. św. Leonarda wzniesiony w stylu neogotyckim w latach 1905-1907 według projektu Józefa Piusa Dziekońskiego.

Przekraczając za Liwem granicę między historycznym Mazowszem i Podlasiem wkraczamy na tereny, które stanowiły obszar działalności Cerkwi prawosławnej. Jej struktury funkcjonowały tu obok organizacji Kościoła katolickiego. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy w Węgrowie istniała świątynia obrządku wschodniego. Mogłaby na to wskazywać informacja przekazana nam przez źródła historyczne o funkcjonowaniu w Węgrowie Miasta Ruskiego. Jednak inne dokumenty milczą na ten temat. Więcej informacji zachowało się o strukturze prawosławnej w bardziej na wschód położonych miejscowościach tego regionu:

Nr	Miejscowość	Data fundacji lub pierwszej wzmianki	Fundatorzy
1.	Drohiczyn (cerkiew Spasa)	1509 roku - wzmianka o cerkwi 1532 roku - potwierdzenie uposażenia	książęta litewscy Iwan Aleksandrowicz Sołtan
2.	Sawice Ruskie	XV wiek	Sawiccy z Sawic Ruskich
3.	Mordy	1523 roku - wzmianka o popie	Zofia i Stanisław Hlebowiczowie?

Nr	Miejscowość	Data fundacji lub pierwszej wzmianki	Fundatorzy
4.	Wirów	2. połowa XV wieku 1526 roku - ponowienie fundacji (już w 1522 roku wzmianka o popie Nestorze)	Paweł Wirowski córkę Pawła: Maryna Borychowska i Owdotia Kozłińska
5.	Łazów	1524 roku - wzmianka o popie Grzegorzu	bojarzy łazowscy
6.	Kosów	1530 roku - wzmianka o popie Ignatiju	Kossowscy herbu Ciołek
7.	Krześlin	1538 roku - wzmianka o popie Nestorze	Wodyńscy herbu Kościeszka
8.	Hołubla	XV wiek 1545 roku - fundacja	mieszkańcy Hołubli Bohdana Sapieżanka żona Jana Steczki
9.	Rogów	XV wiek 1546 roku - fundacja	mieszkańcy Rogowa Anna Lubecka żona Mikołaja Ościka
10.	Sokołów Podlaski	XV wiek XVI wiek - wzmianki o mnichach z Drohiczyna posługujących przy cerkwi	księżęta litewscy Kiszkowie

W 1596 roku na synodzie w Brześciu podpisano akt unii, który miał doprowadzić do zjednoczenia prawosławia z katolicyzmem. Unici uznawali papieża, ale pozostawali przy swojej liturgii i obrządku. Nie wszystkie jednak parafie czy zakony przyjęły unię brzeską, co doprowadziło nie do zjednoczenia chrześcijaństwa, ale do dalszych podziałów. Cerkwie, które nie uznały lub uznały unię stosunkowo późno znajdowały się w Sokołowie, Drohiczynie, Bielsku Podlaskim, Zabłudowie, a czym dalej na wschód było ich jeszcze więcej.

Kiedy doszło w 1839 roku do kasaty unii na ziemiach włączonych do Rosji rząd carski przystąpił z dużą energią do likwidacji Kościoła greckokatolickiego w Królestwie Polskim.

Nastąpiło to ostatecznie, gdy administratorem diecezji został Galicjanin Marceli Popiel (1871-1875), który dokonał kasaty unii używając do tego wszystkich możliwych metod, z prześladowaniami ludności na czele. Swoją pracę sprawował on bez zgody Stolicy Apostolskiej. Do współpracy dobierał duchownych z Galicji, którzy byli wrogo nastawieni do polskości, żądał od podległych sobie kapłanów złożenia pisemnej deklaracji o przejściu na prawosławie (w razie odmowy groził więzieniem lub wydaleniem ich rodzin z parafii), zniósł święta Bożego Ciała, Niepokalanego Poczęcia Matki Bożej, św. Józefa, ustanowił święta według kalendarza prawosławnego, usunął relikwie św. Józefa do podziemi kościoła w Białej. W 1873 roku uzyskał od cara pozwolenie na zastosowanie najbardziej radykalnych środków dla wprowadzenia prawosławnych obrzędów w diecezji. To za jego czasów nastąpiło apogeum prześladowania unii i ostateczna jej kasata w 1875 roku.

Kiedy w 1905 roku car ogłosił edykt tolerancyjny praktycznie wszyscy dawni unicy przeszli na wyznanie rzymskokatolickie, co świadczyło o zjednoczeniu obu obrządków jeszcze w czasach unickich. Gdy w 1915 roku z terenów tych wycofało się wojsko i duchowieństwo prawosławne, a w 1918 roku Polska uzyskała niepodległość, parafie unickie przekształcono na katolickie, a cerkwie na kościoły. Przestała tu istnieć tak liczna niegdyś społeczność unicka, a jedynym reliktem pozostały cerkwie, dzisiaj zabytki dużej klasy, które są świątyniami katolickimi. Na terenie powiatu sokołowskiego są to obiekty w Grodzisku (drewniany z 1778 roku), Gródku (drewniany z 1743 roku), Seroczynie (drewniany sprzed 1779 roku), Sawicach (drewniany z 1815 roku), Rogowie (drewniany z 1815 roku), Szkopach (muruwany z lat 20-tych XIX wieku). W Sokołowie Podlaskim po cerkwi nie ma nawet śladu. W miejscu, gdzie przez wieki funkcjonowały budynki cerkiewne pozostał tylko zielony skwer.

Inaczej przedstawia się sprawa obrządku wschodniego na terenach włączonych do Rosji, gdzie unię skasowano w 1839 roku. Tutaj w 1905 roku tylko niewielka liczba dawnych unitów przeszła na katolicyzm, a większość pozostała przy prawosławiu. Stąd na terenach obecnego województwa podlaskiego w jego południowo - wschodniej części (tereny obwodu białostockiego) funkcjonuje struktura kościoła prawosławnego z dużą ilością parafii i ciekawych obiektów cerkiewnych.

Węgrów

Miasto powiatowe. Miejscowość powstała zapewne w wieku XIV podczas kolonizacji tego obszaru. W 1414 roku istniał tu już kościół katolicki. Prawa miejskie otrzymał Węgrów w 1441 roku. Właścicielami miejscowości byli m.in. Uhrowscy, Kiskowicze, Radziwiłłowie, Krasińscy i Ossolińscy, a więc najmożniejsze rody I Rzeczypospolitej. W wieku XVI był tu silny ośrodek reformacji, gdzie pracowali i działali m.in. Piotr z Goniądza czy Maciej Krowicki. W Węgrowie odbywały się synody różnowiercze, a kahał żydowski należał do najpotężniejszych na Podlasiu - w województwie podlaskim istniały bowiem dwa okręgi kahalne: węgrowski i tykociński. Okręgowi węgrowskiemu podlegało pięć gmin w ziemi drohickiej: Węgrów, Kosów, Mokobody, Mordy i Sokółów.

Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Piotra, Pawła, Andrzeja i Katarzyny. Pierwotnie gotycki kościół parafialny z XVI wieku, od 1558 roku świątynia kalwińska, w latach 1565-1592 w posiadaniu zboru braci polskich. W 1630 roku odzyskana przez katolików. W latach 1707-1839 pod opieką zakonu bartolomitów. W latach 1703-1706 kościół został przebudowany w stylu barokowym przez Carlo Ceroniego i Jana Reisnera według projektu Tylmana z Gamenen. Wnętrze świątyni bogato zdobione w stylu barokowym polichromiami i freskami Michała Anioła Palloniego z lat 1707-1708 wykonanymi w duchu kontrreformacji oraz obrazami Szymona Czechowicza. W zakrystii kościoła kolekcja portretów dostojników kościelnych oraz Lustro Twardowskiego.

Zabudowania klasztorne wzniesione w latach 1708-1712 w sąsiedztwie kościoła parafialnego w stylu barokowym.

Kościół parafialny p.w. św. Antoniego z Padwy i św. Piotra z Alkantary. Pierwotnie kościół klasztorny zakonu reformatów fundacji Jana Dobrogosta Krasińskiego. Wybudowany w stylu barokowym w latach 1693-1715 według projektu Tylmana z Gamenen. Wnętrze w stylu barokowym z polichromiami i freskami Michelangelo Palloniego z lat 1706-1711, z ołtarzem i krucyfiksem Andreasa Schlütera.

Budynek klasztoru zbudowany w 1693 roku. Odbudowany po zniszczeniach wojny północnej w latach 1706-1722. Po kasacie zakonu w 1864 roku część obiektu została przebudowana na cerkiew prawosławną. Obecnie w gmachu poklasztornym znajduje się plebania oraz dom rekolekcyjny.

Kościół p. w. Świętej Trójcy zbudowany w latach 1836-1841 dla gminy luteńskiej. Klasycystyczny kościół halowy z wieżą w fasadzie. W skromnym wnętrzu ołtarz z obrazem olejnym Chrystus w Ogrójcu.

Modrzewiowy kościół ewangelicki z 1679 roku.

Kaplica p.w. Przemienienia Pańskiego i Matki Boskiej Szkaplerznej. Zbudowana w 1893 roku. Pierwotnie pełniła funkcję mauzoleum rodziny Łubieńskich.

Dom Gdański. Dawny zajazd z XVIII wieku, usytuowany przy rynku miejskim. Zbudowany w stylu barokowym.

Dom Lipki. Pierwotnie dom późnorenesansowy, uważany powszechnie za siedzibę drukarni ariańskiej. Zrekonstruowany w 1987 roku.

Dom pastora ewangelickiego ufundowany przez bankiera królewskiego Piotra Tepperra w 1763 roku. Od 1962 roku w jego wnętrzach mieści się Ewangelicki Dom Opieki Sarepta.

Dawny dom rabina żydowskiej gminy wyznaniowej.

Dawna manufaktura przyklasztorna datowana na 1. połowę XIX wieku.

Cmentarz katolicki z nagrobkami z XIX wieku.

Cmentarz protestancki założony w 2. połowie XVI wieku. Uwagę zwracają nagrobki tkaczy szkockich z XVII wieku.

Cmentarz żydowski.

Sokołów

 Miasto powiatowe. Sokołów jest najstarszym miastem na Podlasiu. Prawa miejskie uzyskał w 1424 roku z rąk wielkiego księcia Witolda, gdy właścicielem Sokołowa i okolicznych dóbr był Mikołaj Sepieński, sekretarz i dworzanin księcia. Następnie Sokołów i rozległe dobra sokołowskie należały do najmożniejszych rodów Rzeczypospolitej: Kiszków, Radziwiłłów, Krasińskich, Ogińskich. W końcu XVIII wieku właścicielem dóbr sokołowskich był Michał Kleofas Ogiński, podskarbi wielki litewski, wybitny kompozytor, działacz niepodległościowy, uczestnik insurekcji kościuszkowskiej, magnat o bajecznej fortunie. W swoim pałacu w Sokołowie-Przeździatce gościł m.in. króla Stanisława Augusta. W czasie powstania styczniowego w Sokołowie i okolicy działał bohaterski kapłan ks. generał Stanisław Brzóska, który został stracony przez Rosjan na sokołowskim Rynku w 1865 roku.

Pałac w Przeździatce, murowany z 2. połowy XIX wieku, wybudowany według projektu Henryka Marconiego, następnie przebudowany, usytuowany w zabytkowym parku założonym według projektu Waleriana Kronenberga.

Dawna synagoga z 2. połowy XIX wieku, przebudowana po 1945 roku.

Kościół konkatedralny p.w. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny zbudowany w latach 1948-1951 według projektu Andrzeja Boni. Obok klasycystyczna dzwonnica z XIX wieku.

Kościół salezjanów p.w. św. Jana Bosco wzniesiony w latach 1935-1939 według projektu Brunona Zborowskiego.

Kaplica p.w. św. Rocha wybudowana na początku XIX wieku, przeniesiona do Przeździatki, gruntownie przebudowana w 1981 roku.

Sokołów jest świetnym miejscem, z którego można zrobić wypad w celu zapoznania się z bardzo ciekawym kompleksem cerkwi pounickich, które obecnie pełnią rolę świątyń katolickich.

W pierwszej połowie XVIII wieku na terenie dzisiejszego powiatu sokołowskiego funkcjonowało dwanaście cerkwi greckokatolickich. Do naszych czasów zachowało się tylko sześć, pochodzących przeważnie z końca XVIII i początku XIX wieku. Pięć z nich - świątynie z Gródka, Grodziska, Rogowa, Sawic i Seroczyna to kościoły drewniane, w Szkopach znajduje się murowany.

Powody, dla których została tylko połowa tych cennych obiektów były rozmaite: parafianie z Kosowa Ruskiego i Wirowa już w 2. połowie XVIII wieku porzucili unię, przechodząc na rzymski katolicyzm, a tamtejsze świątynie - opuszczone i zaniedbane - uległy zniszczeniu. Być może taki sam los spotkał cerkiew p.w. św. Nicety w Ceranowie, którą przed 1726 rokiem strawił pożar, a jej dalsze losy nie są znane. Pozostałe cerkwie przemianowano po 1875 roku na prawosławne, a po 1918 roku rewindykowano je katolikom. Drewnianą cerkiew w Łazówku, pochodzącą z lat 1771-1772, wystawioną kosztem Antoniego Ossolińskiego, starosty sulejowskiego rozebrano w latach 80-tych XX wieku, gdy na jej miejscu zaczęto wznosić murowany kościół. Drewniana cerkiewka w Sokołowie Podlaskim, zbudowana około 1809 roku, a w 1913 roku przeniesiona na cmentarz przy ul. Bartoszewej, została rozebrana w 1954 roku. Czasów współczesnych nie doczekała również cerkiew w Czekanowie, która zawaliła się w 1888 roku, już po przemianowaniu jej na prawosławną.

Zachowane cerkwie drewniane zbudowane są w konstrukcji zrębowej, oszalowane dekoracyjnie układanymi deskami, wzmocnione lisicami, zwieńczone wieżyczkami-sygnaturkami. Pomimo faktu, iż powstawały w różnych okresach, ich konstrukcja jest podobna, a układ wnętrza - złożonego z nawy z wydzielonym babińcem i prezbiterium oflankowanego pomocniczymi pomieszczeniami zakrystii i skarbcza - jest niemal archaiczny.

Widowym znakiem latynizacji są łoża kolatorskie, usytuowane nad zakrystią i skarbcem w świątyniach w Grodzisku, Seroczynie, Rogowie, Sawicach i Szkopach. Obecne wyposażenie dawnych cerkwi jest konglomeratem sprzętów pounickich, tych zachowanych z okresu, gdy należały one do duchowieństwa prawosławnego oraz współczesnych. Do dnia dzisiejszego dotrwało kilka XVIII-wiecznych obrazów, o charakterystycznej dla malarstwa unickiego ikonografii oraz stylu będącego często połączeniem cech sztuki Zachodu i Wschodu, feretrony, ołtarze, ambony. Wiele ołtarzy skonstruowano po 1918 roku z elementów prawosławnych ikonostasów, rozebranych po przejęciu świątyń przez katolików. Umieszczone w nich niegdyś ikony wciąż zdobią ściany i ołtarze kościołów dzisiaj katolickich.

Fakty te czynią z zabytków, jakimi są dawne cerkwie pounickie świadectwo bogatej historii tych ziem. Ukazują nam jej wielokulturowe i wielonarodowościowe oblicze.

Chcąc podążać oryginalnym XVIII-wiecznym szlakiem, którym się tu zajmujemy, z Sokołowa należałoby się skierować na północ w kierunku na Nieciecz, Jabłonnę i Krzemień, tak jak prowadził omawiany szlak aby pokonać promem Bug w miejscowości Granne. Niestety, obecnie w związku z brakiem przeprawy w tym miejscu musimy z Sokołowa skierować się na wschód i przez Skrzyszew dotrzeć do Drohiczyna. Drohiczyn zresztą jest jednym z najważniejszych i najciekawszych miast na tych obszarach. Dopiero z Drohiczyna udamy się w kierunku Grannego, aby znowu wejść na nasz trakt.

Skrzyszew

Wieś kościelna w gminie Repki. Skrzyszew został nadany jako uposażenie biskupom łuckim przez wielkiego księcia litewskiego Witolda aktem z dnia 1 kwietnia 1428 roku. Od tej pory aż do rozbiorów Skrzyszew wchodził w skład dóbr kolejnych biskupów łuckich. Parafia w Skrzyszewie została erygowana tuż po nadaniu witoldowym, a jej pleban po raz pierwszy wymieniony był w źródłach historycznych w 1431 roku. Wielkie zasługi dla tej miejscowości miał Stefan Bogusław Rupniewski, biskup łucki w latach 1721-1731, który otrzymał przywilej na założenie miasta w 1724 roku (już przynajmniej od 1660 roku odbywały się tu jarmarki). On to też, propagując kult cudownego obrazu Matki Bożej, przysłużył się do tego, że Skrzyszew stał się znanym sanktuarium w regionie. Obraz ten słynął łaskami, o czym świadczy zachowana w archiwum parafialnym księga cudów.

Kościół p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika wzniesiono w latach 1705-1733. Budowę, jako wotum za łaski doznane przed cudownym obrazem Matki Bożej Skrzyszewskiej, zainicjował Stanisław Godlewski, kasztelan podlaski.

Drohiczyn

Miasto w powiecie siemiatyckim, jedno z najstarszych miast na Podlasiu, położone na wysokiej nadbużańskiej skarpie. Co najmniej od VIII wieku funkcjonowała tu osada handlowa na szlaku prowadzącym z Rusi na Jaćwież. W średniowieczu Drohiczyn przechodził z rąk do rąk: należał do książąt ruskich, litewskich i mazowieckich. Ta niepewna sytuacja zaowocowała osadzeniem tutaj w 1237 roku zakonu rycerskiego Braci Dobrzyńskich. Zostali oni jednak

szybko wyparci przez księcia halickiego Daniela Romanowicza, który w 1253 roku koronował się w Drohiczynie na króla Rusi. Prawa miejskie uzyskał Drohiczyn w 1498 roku, a w 1513 roku stał się stolicą nowo utworzonego województwa podlaskiego i pełnił tę funkcję do 1795 roku. Przyczyną jego upadku stały się najpierw wojny w połowie XVII wieku, a następnie pożary i zmniejszenie znaczenia portu rzecznego w XIX wieku.

Katedra p.w. Świętej Trójcy, barokowa, pierwotnie kościół jezuicki, zbudowany na przełomie XVII i XVIII wieku na miejscu wcześniejszych świątyń.

Klasztor i kolegium jezuitów, później pijarów, z 1. połowy XVIII wieku.

Kościół pofranciszkański p.w. Wniebowzięcia NMP, barokowy, z przełomu XVII i XVIII wieku. Połączony z kaplicą loretańską z końca XVII wieku. Ołtarze z 2. połowy XVIII stulecia, częściowo zrekonstruowane po zniszczeniach II wojny światowej.

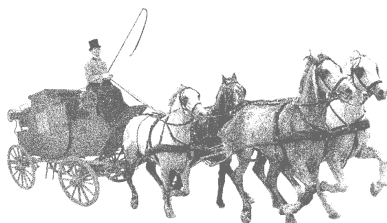
Wolno stojąca późnobarokowa dzwonnica z około 1770 roku.

Klasztor z 1. połowy XIX wieku; bezstylowy, na rzucie czworoboku.

Kościół benedyktynek p.w. Wszystkich Świętych z lat 30-tych XVIII stulecia, prawdopodobnie projektu Jakuba Fontany.

Klasztor z lat 30-tych XVIII stulecia, rozebrany pod koniec XIX wieku, odbudowany w latach 50-tych i 90-tych XX wieku.

Cerkiew prawosławna p.w. św. Mikołaja Cudotwórcy. Zbudowana w 1798 roku jako unicka, należąca do klasztoru bazylianów.

Granne

Wieś w gminie Perlejewo. Powstała przy trakcie bużańskim w miejscu przeprawy przez rzekę. Po zniszczeniu pierwotnego wczesnośredniowiecznego osadnictwa wieś została ponownie lokowana w połowie XV wieku i była wówczas własnością Michała Wesztortowicza, łowczego litewskiego, który w 1453 roku mianował tu dziedzicznego wójta. W 1491 roku erygowano parafię. Na początku XVI wieku właścicielami Grannego byli Szczytowie (w 1520 roku Jakub Szczyt). Rodzina ta wzmiankowana była tu jeszcze w 1540 roku. Następnie przez córki Jakuba dziedziczyli Czosnowscy, Gałązkowscy, Ilinczowie, Irzykowicze, Kosiń-

szy i Raczkowie. Około 1684 roku wieś należała do Jana Franciszka Lisieckiego, miecznika podlaskiego, ożenionego z wdową po Stefanie Oborskim. W XVIII wieku dziedzicami byli m.in. Kazimierz Krasnodebski, sędzia drohicki i Jan Stanisław Ossoliński, starosta drohicki. Ossolińscy byli właścicielami wsi do połowy XIX wieku, zaś w wieku XX Granne należało do Potockich z Rudki.

Kościół p.w. św. Jana Chrzciciela, murowany z lat 1948-62, zaprojektowany przez Stanisława Bukowskiego. Wyposażenie barokowe i klasycystyczne XVII-XIX wieku. Przed kościołem kapliczka murowana z końca XVIII wieku.

Perlejewo

Wieś zwana pierwotnie Pierlejewo w 1418 roku nadana została przez wielkiego księcia Witolda Janowi z Białoskór h. Abdank, który także w 1419 roku wymieniony był, jako jej dziedzic wśród świadków aktu erygowania parafii w Kuczynie. Wkrótce też ufundował on w Perlejewie kościół i parafię. Następnie właścicielami wsi byli prawdopodobnie Leszczyńscy potomkowie zapewne Jana z Białoskór. W aktach konsystorza diecezji łuckiej w 1473 roku wzmiankowany jest dziedzic na Pierlejewie i Pieczyskach Paweł Durs. Wieś stanowiła siedzibę wygasłego rodu Perlejewskich. W XVII wieku należała do rodu Niewiarowskich, a następnie Godlewskich. Od 1705 roku do połowy XIX wieku wieś znajdowała się w posiadaniu rodu Ciecierskich.

Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego wybudowany w latach 1860-83, neogotycki. Wyposażenie częściowo barokowe z XVIII wieku, częściowo z XIX i XX wieku. Na miejscu starszej świątyni obelisk z inskrypcją z 1911 roku.

Jadąc z Perlejewa na Pobikry można odbić na zachód od naszego szlaku skręcając w lewo w miejscowości Moczydły-Pszczółki na drogę nr 690, którą dotrzemy do Ciechanowca.

Ciechanowiec

Miasto w powiecie wysokomazowieckim położone na obu brzegach rzeki Nurzec. Przyjmuje się, że prawa miejskie uzyskał Ciechanowiec ok. 1429 roku, jest to jednak niezbyt pewne. Istniał też tu w tym czasie kościół parafialny. Miasteczko należało do Ciechanowieckich z linii Kisków, Ossolińskich, Szczuków i Starzeńskich, którzy przyczyniali się do jego rozkwitu. Najlepszy okres Ciechanowca nastąpił w wieku XVIII, kiedy było ono jednym z trzech najbardziej znaczących miast na Podlasiu. Na to stulecie przypada też działalność ks. Jana Krzysztofa Kluka (ur. 1739 - zm. 1796), znakomitego przyrodnika. Był on autorem pierw-

szych polskich kompendiów wiedzy z dziedziny botaniki, zoologii, mineralogii, petrografii i metalurgii, a także podręczników dla Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych: „Botanika dla szkół narodowych” i „Zoologia, czyli Zwierzętopismo dla szkół narodowych”. Obok dzieł przyrodniczych ks. Kluk napisał również dwa zbiory kazań. Przez znaczną część swego życia był proboszczem parafii Świętej Trójcy w Ciechanowcu i współpracował z właścicielką Siemiatycz Anną Jabłonowską, z której księgozbioru i kolekcji eksponatów z gabinetu historii naturalnej korzystał.

Kościół p.w. Świętej Trójcy z lat 1732-37. Obok dzwonnicy i kostnicy wybudowane wraz z nim. Wyposażenie głównie barokowe z XVIII wieku. Epitaforium ks. Jana Krzysztofa Kluka z 1848 roku oraz jego klasycystyczny pomnik na cmentarzu przykościelnym z 1847 roku autorstwa warszawskiego rzeźbiarza Jakuba Tatarkiewicza. Plebania z 1887 roku. Na placu przedkościelnym neogotycka, piaskowcowa figura św. Floriana z 1849 roku.

Klasztor i szpital Sióstr Miłosierdzia z lat 1785-88, pierwotnie klasycystyczny, kilkakrotnie przebudowany.

Cerkiew p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego z 1875 roku, murowana, na planie kwadratu z ośmioboczną wieżą.

Pałac wybudowany w 1875 roku, spalony w 1941, odbudowany w latach 1966-69.

Oficyna pałacowa z ok. 1860 roku w typie neorenesansowej willi toskańskiej. W pałacu mieści się siedziba Muzeum Rolnictwa im. Jana Krzysztofa Kluka. W parku pałacowym skansen budownictwa ludowego Podlasia i Mazowsza.

Budynki zajazdu z połowy XIX wieku.

Synagoga z końca XIX wieku.

Zespół cmentarzy z początku XIX wieku, katolicki, prawosławny, ewangelicki, żydowski.

Pobikry

Wieś wzmiankowana w XV wieku jako własność Pietrasza Nieświckiego. Następnie w posiadaniu Pobikrowskich, Godlewskich, Niemirów, Ossolińskich, a w XIX-XX wieku Ciecierskich i Jezierskich.

Kościół p.w. św. Stanisława Biskupa wybudowany w latach 1857-60, neogotycki, jednonawowy. Wyposażenie w większości neogotyckie, częściowo barokowe.

Oficyna dworska z 1. połowy XIX wieku, pierwotnie dwór, po wybudowaniu pałacu (obecnie nieistniejącego) użytkowana jako oficyna. Drewniana, zrębowa z dwoma gankami. Wokół pozostałości parku dworskiego.

Jadąc szlakiem z Pobikier na Brańsk skręcamy w miejscowości Olendy na lewo i udajemy się do nieodległej Rudki.

Rudka

 Wś gminna w powiecie bielskim. W wieku XV należała do Korczewskich (1434-1505), później Hlebowiczów (1505-1560), Kiszaków (1560-1647), Ossolińskich (1647-1902) i Potockich (1902-1945). Były to zatem najmożliwsze rody Rzeczypospolitej. Najwięcej jednak miejscowość zawdzięcza Ossolińskim, którzy uzyskali dla Rudki przywileje królewskie na targi i jarmarki (1664, 1728, 1774) i po których zostały ciekawe zabytki.

Kościół p.w. Świętej Trójcy z lat 1753-59, barokowy. Ogrodzenie z bramą z 2. połowy XVIII wieku. Na dzwonnicy dzwon z 1594 roku.

Dwie murowane kapliczki z 2. połowy XVIII wieku.

Murowany zajazd z XIX wieku.

Pałac Ossolińskich z 1763 roku, murowany, przebudowany w latach 1913-14, zrekonstruowany 1965-70. Tzw. „nowy pałac”, murowany z ok. 1930 roku. Budynki gospodarcze i czworaki, murowane i drewniane z XIX i 1. połowy XX wieku. Murowana oranżeria z 2. połowy XVIII wieku. Park krajobrazowy z ok. 1763 roku.

Brańsk

 Miasto w powiecie bielskim. Na terenie miasta pewnie już w X wieku funkcjonował gród w miejscu nazwanym Zamczysko, zlokalizowany na lewym brzegu rz. Nurzec, w odległości 30-40 metrów na południowy zachód od wiosek Nurca i Bronki. Gród w Brańsku w XI-XV wieku pełnił ważną rolę polityczno-gospodarczą. W XV stuleciu Brańsk był grodem książęcym, jednym z głównych miast ziemi bielskiej, siedzibą sądów ziemskich i grodzkiego.

W 1493 roku Aleksander Jagiellończyk nadał mu prawo miejskie magdeburskie. W 1507 roku Zygmunt I przekazał wdowie po Aleksandrze Helenie - jako uposażenie - zamek bielski z miastami Brańsk i Suraz. Po śmierci królowej w 1513 roku Brańsk dostał się Radziwiłłom, a w roku 1522 za zgodą Zygmunta I sprzedany został wojewodzie wileńskiemu Olbrachtowi Gasztołdowi.

Miejscowość była ośrodkiem starostwa obejmującego w latach XV-XVII 15 wsi. W XVII - XVIII wieku istniał powiat brański. W czasie wojen połowy XVII wieku Brańsk był jednym z najbardziej zniszczonych miast Podlasia. Olbrzymie straty poniosło też całe starostwo. Po tej klęsce Brańsk nigdy nie odzyskał swego znaczenia.

Układ urbanistyczny z XV-XVIII wieku.

Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP, klasycystyczny z lat 1861-63, spalony w 1944 roku, odbudowany 1944-45. Obok murowana dzwonnica z tego samego okresu.

Dawne koszary carskie, drewniane z lat 1875-90, obecnie Dom Pomocy Społecznej.

Domy drewniane i murowane z XIX i początku XX wieku.

Grodzisko wczesnośredniowieczne.

Bielsk Podlaski

Miasto powiatowe nad rzeką Białą. Najstarsza wzmianka na temat Bielska dotyczy grodu z połowy XIII wieku należącego do książąt ruskich. W 1. połowie XIV wieku Bielsk wraz z Podlasiem był pod panowaniem litewskim. Wielki książę litewski Witold ustanowił 2 stycznia 1430 roku wójtostwo w Bielsku, a książę Aleksander Jagiellończyk 18 listopada 1495 nadał miastu prawo magdeburskie. W XVI wieku Bielsk był jednym z głównych i najważniejszych miast Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na mocy Unii Lubelskiej w 1569 roku Bielsk wszedł w skład Korony Polskiej. W 1760 roku starostwo bielskie zostało nadane siostrze króla Stanisława Augusta, Izabeli Branickiej zwanej „Panią Krakowską”, żonie hetmana Jana Klemensa Branickiego, kasztelana krakowskiego, właściciela m.in. Białegostoku. Bielsk jest miastem, w którym zachował się wyjątkowy w swoim rodzaju zespół zabytkowych cerkwi.

Układ urbanistyczny z XV - XIX wieku.

Grodzisko średniowieczne z XII-XIII wieku.

Kościół p.w. Matki Bożej z Góry Karmel, wybudowany w latach 1643-45 dla karmelitów trzewickowych. Po 1866 roku cerkiew prawosławna. Od 1920 roku kościół katolicki. Wyposażenie późnobarokowe.

Klasztor karmelitów trzewickowych wybudowany w połowie XVII wieku, wczesnobarokowy, murowany. Po 1796 roku przeznaczony przez Prusaków na więzienie. W 1863 roku przekształcony przez Rosjan na budynek więzienny i rozbudowany w stylu klasycystycznym.

Ratusz miejski - późnobarokowy z wieżą zegarową. Zbudowany w latach 1778-79 na miejscu drewnianego. Na iglicy hełmu wieży sylwetka szarańczy, upamiętniająca nalot tych owadów w 1779 roku.

Kościół farny p.w. Narodzenia NMP i św. Mikołaja, wybudowany w 1783 roku wg projektu Szymona Bogumiła Zuga, klasycystyczny. Obok dzwonnica z 1843 roku.

Cerkiew p.w. Narodzenia NMP, drewniana, data budowy nieustalona - XVII lub XVIII wiek.

Cerkiew p.w. św. Michała Archanioła, drewniana, zbudowana w 1789 roku, w latach 1913-1915 nad kruchtą wzniesiono dzwonnice, w latach 1987-1989 rozbudowa części prezbiterialnej.

Cerkiew p.w. Zmartwychwstania Pańskiego, wybudowana w latach 30-tych XIX wieku jako drewniana, w 1913 roku obmurowana cegłą.

Cerkiew p.w. Świętej Trójcy, drewniana, wzniesiona około 1799 roku, na obecne miejsce na cmentarzu przeniesiona w 1851 roku.

Kaplica cmentarna p.w. św. Wincencego a Paulo, neoklasycystyczna z lat 1859-60.

Dwór Smulskich, właścicieli majątku Hołowiesk, wybudowany w 4. ćwierci XIX wieku, drewniany.

Zabudowa drewniana z końca XIX i początku XX wieku w centrum miasta.

Haćki

Wieś w gminie Bielsk Podlaski. Wzmiankowana w 1536 roku. W 1576 roku wchodziła w skład starostwa bielskiego folwarku Stołowacz. Posiadała wówczas 30 włók gruntu i była siedzibą wójtostwa. Pod koniec XVIII wieku była wymieniana jako wchodząca w skład starostwa bielskiego, które było w posiadaniu Branickich.

Drewniana zabudowa mieszkalna i gospodarcza z XIX/XX wieku.

Na zachód od wsi rezerwat archeologiczny: grodzisko, kurhan i osada otwarta z okresu epoki żelaza po wczesne średniowiecze.

Wojszki

Wieś istniała już w 1562 roku. W 1576 roku posiadała 46 włók gruntu, wchodziła w skład starostwa bielskiego, folwarku Stołowacz i należała do wójtostwa antonowskiego. Pod koniec XVIII wieku była wymieniana jako wchodząca w skład starostwa bielskiego, będącego w posiadaniu Branickich. W wieku XVIII istniała tu stacja pocztowa obsługująca trakt wielki pocztowy Warszawa - Wilno.

Kaplica prawosławna p.w. św. Michała Archanioła, murowana z 2. połowy XIX wieku, rozbudowana w latach 60-tych XX wieku.

Drewniana zabudowa mieszkalna i gospodarcza z XIX/XX wieku.

Białystok

Miasto wojewódzkie, duży ośrodek miejski, siedziba wielu instytucji administracyjnych, kulturalnych i edukacyjnych. Białystok jest miastem stosunkowo młodym mimo, iż pierwsze wiadomości źródłowe o osadnictwie na tym terenie sięgają początków XV, gdy puszcę nad Białą otrzymał Raczek Tabutowicz. Po Raczkowiczach dobra przeszły na możny ród Wiesiołowskich, z których Piotr w 1581 roku uposażył tutejszą parafię. Po Piotrze dziedziczył Krzysztof, magnat o olbrzymiej fortunie, który kontynuował po ojcu szeroko prowadzoną akcję kolonizacyjną terenów dzisiejszego województwa podlaskiego. Wiesiołowscy osadzili wiele wsi, lokowali miasta, fundowali parafie i budowali kościoły. Po nich Białystok trzymał m.in. Stefan Czarnecki, a następnie miasto stało się główną siedzibą rodu Branickich herbu Gryf. Prawa miejskie otrzymał w 1692 roku i 1749. Swój obecny kształt przestrzenny, wielkość i znaczenie Białystok zawdzięcza trzem faktom: rozbudowie miasta, niemal od podstaw, przy rezydencji magnackiej Jana Klemensa Branickiego w latach 1726-1771; rozwojowi przemysłu włókienniczego od połowy lat 30-tych XIX wieku oraz mianowaniu go na siedzibę władz wojewódzkich w 1919 roku.

Barokowy pałac, wzniesiony w miejscu XVI-wiecznej rezydencji Wiesiołowskich. Rozbudowany na początku XVII wieku i ponownie w latach 1691-97 wg projektu Tylmana z Gameren, gruntownie przebudowany i rozbudowany w latach 1720-72 przez architektów: Jana Zygmunta Deybla, Jana Henryka Klemma i Józefa Sękowskiego. Odbudowany po zniszczeniach wojennych przez Stanisława Bukowskiego w latach 1945-62. Obecnie mieści Uniwersytet Medyczny.

Główna brama wjazdowa wzniesiona ok. 1745 roku.

Park francuski z ogrodem górnym i dolnym.

Kompleks zabudowań pałacowych, gdzie znajdują się także budynki dydaktyczne Instytutu Panien Szlacheckich, wzniesione w końcu XIX wieku, mieszczące obecnie różne zakłady dydaktyczne Uniwersytetu Medycznego i przedszkole.

Pałac gościnny Branickich z 1771 roku, barokowy, spalony w 1944 roku, odbudowany w 1952 roku.

Dawna loża masonska, zbudowana w latach 1803-06, spalona przez wycofujące się oddziały niemieckie w 1944 roku, odbudowana w latach 1948-1952, obecnie mieści się tu Książnica Podlaska.

Zespół katedralny p.w. Wniebowzięcia NMP. Późnorennesansowy kościół z lat 1617-26 ufundowany przez Wiesiołowskich, przebudowany w latach 1750-1752 przez J.K. Branickiego.

Neogotycki kościół katedralny wybudowany w latach 1900-05 według projektu Józefa Piusa Dziekońskiego, jako „dobudówka” do istniejącej wcześniej świątyni Wiesiołowskich, w którym zostało wówczas rozebrane prezbiterium.

Barokowa plebania z lat 1760-62 (obecnie kuria biskupia).

Układ urbanistyczny centrum z XVIII wieku - obecny Rynek Kościuszki.

Ratusz z lat 1745-61, rozebrany w 1940 roku, zrekonstruowany w latach 1954-58.

Barokowo-klasycystyczna zbrojownia (ob. Archiwum Państwowe) z 2. połowy XVIII wieku, zniszczona w 1944 roku i odbudowana.

Szpital ufundowany przez Branickich w 1762 roku.

Klasztor Sióstr Miłosierdzia wybudowany w latach 1768-69, barokowy z elementami klasycystycznymi.

Cerkiew katedralna p.w. św. Mikołaja Cudotwórcy, klasycystyczna, wybudowana w latach 1843-46 na miejscu wcześniejszej drewnianej świątyni unickiej. Wewnątrz freski z 1910 roku, w ikonostasie ikony z 1844 roku.

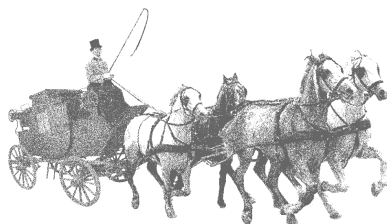
Kościół p.w. Chrystusa Króla i św. Rocha z lat 1926-47. Modernistyczny, wybudowany według projektu Oskara Sosnowskiego na planie ośmioboku zbliżonego do gwiazdy, z wieżą o wysokości 83 m. Obok kościoła powiązany z nim stylowo dom parafialny, także autorstwa Sosnowskiego.

Budynek dworca PKP wzniesiony w 1862 roku przy kolei warszawsko-petersburskiej.

Zabudowa ul. Warszawskiej. Kamienice i pałace miejskie z przeważnie z 2. połowy XIX i początku XX wieku oraz neoromański kościół p.w. św. Wojciecha Biskupa i Męczennika, wzniesiony w latach 1909-12 jako ewangelicki.

Kaplica, pierwotnie katolicka, ob. prawosławna p.w. św. Marii Magdaleny z 1758 roku, przebudowana w XIX wieku, kiedy to do rotundy dobudowano od południa prezbiterium, od północny przedsionek.

Zabudowania fabryk włókienniczych i pałacyki fabrykantów z XIX i początku XX wieku, kiedy Białystok nazywany był Manchesterem Północy.

Wasilków

Miasto w powiecie białostockim. Miejscowość powstała w 1566 roku na granicy Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wasilków powstał w puszczy na tzw. surowym korzeniu i otrzymał renesansowy, regularny układ przestrzenny. W XVI-XVIII wieku miasteczko było stolicą starostwa niegrodowego. Starostami wasilkowskimi byli m.in. tak wybitni ludzie, jak architekt Zygmunta Augusta, budowniczy zamków w Tykocinie i Białymstoku Job Pretfus czy znany humanista i pisarz Łukasz Górnicki, autor „Dworzanina polskiego”.

Układ przestrzenny miasta z XVI wieku.

Cerkiew prawosławna p.w. św. św. Piotra i Pawła Apostołów z 1873 roku, obok brama-dzwonnica z 2. połowy XIX wieku.

Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego, wybudowany w latach 1880-83 na podstawie projektu Romualda Samoty Lenczewskiego.

Na cmentarzu katolickim zespół rzeźb betonowych autorstwa ks. Wacława Rabczyńskiego.

Cmentarz żydowski.

Domy drewniane z końca XIX i początku XX wieku.

Święta Woda, miejsce kultu religijnego, położone ok. 2 km na północny wschód od Wasilkowa. Cudowne źródło i kaplica p.w. Matki Bożej Bolesnej z 1950 roku, wzniesiona na miejscu kaplicy z 1719 roku. W sąsiedztwie kaplicy na wyniosłym wzgórzu liczne krzyże wotywnie.

Czarna Białostocka

Miasto położone w Puszczy Knyszyńskiej. Miejscowość powstała w XVIII wieku jako Czarna Wieś tuż obok wsi Buksztel, gdzie w wieku XVIII istniała stacja pocztowa. W latach 1862-1864 pobudowano tu kompleks budynków kolei warszawsko-petersburskiej, przy którym zaczęło rozwijać się miasto. Dziś dawna wieś Buksztel jest częścią miasta Czarna Białostocka.

Domy drewniane z końca XIX i początku XX wieku.

Sokółka

Miasto powiatowe położone pośród rozległych Wzgórz Sokólskich. W 1524 roku, gdy tereny te porastała ogromna puszcza, Zygmunt Stary nadał swej żonie - królowej Bonie, dwór nad rzeką Sucholdą (dzisiaj Sokółdą), od której nowa

osada przejęła swoją nazwę. W 1609 roku król Zygmunt III nadał Sokółce przywilej na prawa miejskie, a w 1679 roku Jan III Sobieski osiedlił w jej okolicach Tatarów, którym nie mógł wypłacić żołdu (pamiętki po tej społeczności, do dziś zresztą zamieszkującej te tereny, można oglądać w Muzeum Ziemi Sokólskiej). Pod koniec XVIII wieku Sokółka stała się, podobnie jak sąsiednie Krynki, Dąbrowa Białostocka oraz Grodno, polem działalności podskarbiego litewskiego Antoniego Tyzenhauza, który założył tu manufaktury włókiennicze, aby przez uprzemysłowienie dóbr królewskich podnieść dochody. Spowodowało to szybki, choć krótkotrwały rozkwit miasta. W wieku XVIII istniała tu stacja pocztowa obsługująca trakt wielki pocztowy Warszawa - Wilno.

Układ urbanistyczny z XVI wieku, przekomponowany w XVIII stuleciu w czasach podskarbiego Antoniego Tyzenhauza.

Neoklasycystyczny kościół p.w. św. Antoniego Padewskiego z 1848 roku, przebudowany gruntownie w latach 1901-04, pięciosałkowy z dwiema wieżami.

Cerkiew p.w. św. Aleksandra Newskiego, wybudowana w latach 1850-1853, murowana, na planie kwadratu.

Murowane domy-warsztaty wybudowane przez Tyzenhauza pod koniec XVIII wieku.

Cmentarze: katolicki, prawosławny, ewangelicki, żydowski.

Kuźnica

Miasto w powiecie sokólskim. Pierwsza wzmianka o Kuźnicy pochodzi z 1508 roku, kiedy to istniała rudnia Kuźnica nad rzeką Łosośną. Wraz z osadnictwem w początkach XVI wieku powstał tu dwór gospodarski nadzorujący osadnictwo i wydzielono podporządkowaną mu Puszczę Kuźnicką. Miasteczko powstało w 1536 roku, a królowa Bona nadała Kuźnicy przywileje na targi i jarmarki w 1546 roku. Miejscowość powstała na skraju Puszczy Kuźnickiej przy drodze z Litwy do Korony dla obsługi handlu. W wieku XVIII istniała tu stacja pocztowa obsługująca trakt wielki pocztowy Warszawa - Wilno.

Kościół parafialny p.w. Opatrzności Bożej, wybudowany 1863 roku.

Cerkiew parafialna p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego z lat 40-tych XX wieku.

Cmentarz katolicki i prawosławny.

Pozostałości cmentarza żydowskiego.

Krzyż wczesnośredniowieczny, kamienny przy drodze do Nowodzieli.

Grodno

Miało obwodowe na Białorusi. Prastara osada i gród nad Niemnem, położony przy ważnym szlaku handlowym łączącym Bałtyk z Morzem Czarnym. Już w połowie XII wieku było Grodno stolicą udzielnego księstwa. W wieku XIII Grodno zostało opanowane przez Litwinów. W XV-XVIII wieku było to jedno z najważniejszych miast Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Zamek grodzieński był ulubionym miejscem pobytu władców litewskich i polskich. Od 1678 roku w Grodnie miał obradować co trzeci sejm. Duży rozwój nastąpił w wieku XVIII pod rządami Antoniego Tyzenhauza, podskarbiego litewskiego, który był też starostą grodzieńskim 1765-1785. Pozakładał on tu wiele fabryk, zakładów przemysłowych instytucji naukowych i kulturalnych. W 1793 roku w Grodnie odbył się sejm rozbiorowy, zaś w 1795 roku abdykował tu ostatni król Stanisław August Poniatowski.

Stary Zamek to zespół budowli obronnych kultowych i świeckich wznoszonych w okresie od XI do XIX wieku. Mieści się tu Państwowe Muzeum Historyczno-Archeologiczne.

Nowy Zamek (Pałac Królewski) wzniesiony w latach 1734-1751. Miejsce odbywania sejmów I Rzeczypospolitej.

Cerkiew prawosławna p.w. św. Borysa i Gleba na Kołoczy wybudowana w połowie XII wieku, odnowiona na początku XVI i w XVII wieku. Od XVII wieku do 1839 roku była cerkwią klaszorną unickich bazylianów, następnie znowu prawosławną. Zachowały się dwie pierwotne ściany (zdobione krzyżami z glazurowanych płytek) oraz dwie apsydy. Południowa, murowana ściana i apsyda w wyniku osuwania się skarpy rzecznej, runęły do Niemna w 1853 roku. Zastąpiono je drewnianymi. Wewnątrz obiektu znajdują się dwa okrągłe filary i oryginalne garnki akustyczne umieszczone w ścianach. Obok fundamenty klasztoru bazylianów z XVII-XVIII wieku.

Kościół p.w. św. Franciszka Ksawerego, pierwotnie jezuicki, obecnie bazylika katedralna, jedna z największych barokowych świątyń na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej. Budowę rozpoczęto w 1678 roku, a uroczysta konsekracja z udziałem króla Augusta II i cara Piotra I odbyła się w 1705 roku. Wewnątrz znajduje się 12 cennych barokowych ołtarzy. Wspaniały ołtarz główny z lat 1735-1737 jest dziełem Johana Christiana Schmidta. W prawej kaplicy znajduje się cudowny obraz Matki Bożej zwanej Studencką lub Kongregacką.

Obok kościoła zachowała się część dawnego korpusu klasztornego, w którym obecnie mieści się kuria biskupia Budynek apteki jezuickiej z 1709 roku, przebudowany, do dzisiaj służący jako apteka.

Kościół p.w. Znalezienia Krzyża Świętego wybudowany w 1. ćwierci XVII wieku dla bernardynów, następnie przebudowany w 1788 roku w stylu późnobarokowym. Wewnątrz cenny zespół 14 ołtarzy z 2. połowy XVIII wieku. W prawej nawie bocznej cudowny obraz Matki Bożej Messyńskiej z połowy XVII wieku w srebrnej sukience z ok. 1740 roku. Tablica upamiętniająca Elżbę Orzeszkową, która tu w 1894 roku poślubiła Stanisława Nahorskiego.

Dwukondygnacyjne zabudowania klasztorne z 1. ćwierci XVII wieku tworzące wraz z kościołem zamknięty dziedziniec. Obecnie zajmowane przez Wyższe Seminarium Duchowne (rzymskokatolickie).

Kościół franciszkański, p.w. Matki Bożej Anielskiej z 1635 roku, przebudowany w połowie XVIII wieku. Wewnątrz sklepienia krzyżowe i kolebkowe. W ołtarzu głównym dwie rzeźbiarskie kompozycje z 1. połowy XVIII wieku.

Dwukondygnacyjny korpus klasztorny z XVII wieku tworzący wraz z kościołem zamknięty dziedziniec. Obecnie mieści szpital. Całość otacza ogrodzenie z barokową bramą.

Kościół p.w. Zwiastowania NMP, zbudowany dla brygidek w latach 1634-1642 z fundacji Krzysztofa Wiesiołowskiego.

Budynek klasztoru z XVII wieku. Obecnie zajęty przez szpital psychiatryczny.

Drewniany budynek lamusa z XVIII wieku, usytuowany w ogrodzie klasztornym, dwukondygnacyjny, nakryty czterospadowym dachem gontowym z galerią arkadową od frontu.

Ogrodzenie zespołu z 1. połowy XVII wieku z dwiema narożnymi basztami z trzema (pierwotnie czterema) barokowymi bramami.

Cerkiew pobazylikańska p.w. Narodzenia Bogarodzicy z 1726 roku. Obiekt pobudowano według projektu Józefa Fontany.

Budynek klasztorny z 1751 roku.

Budynek gospodarczy z 1891 roku, dwukondygnacyjny.

Odślonięte fundamenty katedralnej cerkwi z XII wieku.

Dom Elizy Orzeszkowej, drewniany, parterowy. Jest kopią rozebranego po II wojnie światowej domu słynnej pisarki.

Zespół pałacowy w Stanisławowie (obecnie w granicach miasta), wybudowany w latach 70-tych XVIII wieku przez podskarbiego litewskiego Antoniego Tyzenhauza. Po II wojnie światowej przebudowany. Zespół składa się z pałacu, dwóch oficyn oraz budynków gospodarczych.

Budynek teatru w parku miejskim ufundowany przez Tyzenhauza w latach 80-tych XVIII wieku.

Liczne kamienice z przełomu XIX i XX wieku.

Cmentarz prawosławny z nagrobkami z XIX i XX wieku.

Cmentarz katolicki z kaplicą z przełomu XIX i XX wieku oraz grobem Elizy Orzeszkowej.

Druskienniki - Rotnica (Druskininkai)

Miasto uzdrowiskowe. Nazwa pochodzi od litewskiego słowa *drusk* oznaczającego sól, co ma związek ze słonymi uzdrowiskowymi źródłami. W średniowieczu istniał tu obronny zamek litewski niszczone kilkakrotnie w XIV wieku przez krzyżaków. Tutejsze mineralne źródła znane już były powszechnie w XVII wieku. Odwiedzał je nawet Stanisław August oraz inni wielmoże w XVIII wieku. Profesjonalny zakład uzdrowiskowy powstał jednak dopiero w wieku XIX. Od tego czasu Druskienniki stały się licznie uczęszczanym i znanym kurortem, do którego przybywali m.in. Syrokomla, Moniuszko, Czeczot, Narbutt. Szczególnie upodobał sobie to miasteczko Józef Piłsudski.

Zabytkowy układ przestrzenno krajobrazowy i zespół starej zabudowy uzdrowiska założonego w 1837 roku.

Kościół katolicki p.w. Matki Bożej Szkaplerznej, neogotycki, zbudowany w latach 1912-1931 według projektu Stefana Szyllera

Budynek łazienek zdrojowych z 1884 roku.

Drewniana zabudowa willowa z końca XIX i początków XX wieku.

Obecnie w skład Druskiennik wchodzi dawne miasteczko Rotnica nad Rotniczanką, położone przy trakcie handlowym. Miasteczko zamieszkane było głównie przez Żydów. Posiadało drewniany kościół katolicki ufundowany przez Leona Sapiechę w 1762 roku, żydowski dom modlitwy, stację pocztową.

Kościół p.w. św. Bartłomieja Apostoła, zbudowany w latach 1900-1910 w stylu neoromańskim.

Grób Jana Czeczota (1796-1847) na cmentarzu przykościelnym z rymowaną inskrypcją autorstwa Antoniego Edwarda Odyńca:

Imię jego jest wiecznie związane

Z Adamem Mickiewiczem i Tomaszem Zanem.

Kto wiesz, czem oni byli - schył skroń przed tym głazem

Pomysł westchnij i pomódł się za wszystkich trzech razem

Cmentarz żydowski.

Merecz (Merkine)

Miasteczko położone u ujścia Mereczanki do Niemna. W XIV wieku istniał tu obronny zamek litewski. Po zwycięstwie nad krzyżakami w XV wieku zamek stracił swoje znaczenie strategiczne. Położony wśród lasów Merecz był miejscem, gdzie królowie przebywali podczas polowań. Szczególnie często zjeżdżał tu na łowy Zygmunt August, który w 1569 roku nadał Mereczowi prawa miejskie.

Tutaj zmarł w 1648 roku Władysław IV będący w podróży z Wilna do Warszawy. Wcześniej często bawił w miasteczku, a nawet przemieszkiwał w nim przez dłuższy czas. Miasto znacznie ucierpiało podczas wojen połowy XVII wieku.

Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP, gotycko-renesansowy, fundowany przez króla Władysława Jagiełłę, zbudowany w 1. połowie XV wieku. Przebudowany w 1648 roku kosztem króla Władysława IV.

Grodzisko z pozostałościami zamku na wysokim wzgórzu przy ujściu Mereczanki do Niemna.

Orany (Varena)

W XV wieku funkcjonował tu dwór królewski, następnie siedziba starostwa. Do rozwoju miejscowości przyczyniła się rodzina Brzostowskich, piastująca urząd starostów orańskich. W 2. połowie XVIII wieku starostwo było w posiadaniu Michała Brzostowskiego, podskarbiego wielkiego litewskiego oraz jego żony Kazimiery z Ogińskich.

Kościół p.w. św. Michała wzniesiony w 1933 roku.

Dworzec kolejowy z 2. połowy XIX wieku.

Za Oranami mamy do wyboru dwie trasy: główną (i jak się wydaje bardziej atrakcyjną), lecz musimy wtedy nieznacznie na jakiś czas zboczyć z oryginalnego z XVIII-wiecznego traktu lub tymże traktem pierwotnym podążać gorszą i mniej uczęszczaną trasą.

Wariant 1

Kamionka (Akmuo)

Kościół katolicki p.w. Jezusa Ukrzyżowanego zbudowany jako kaplica w połowie XVIII wieku.

Drewniana dzwonnica z początku XIX wieku.

Olkienniki (Valkininkai)

Miasto, dawna siedziba starostwa, gdzie funkcjonował dwór królewski. Tutaj w 1551 roku senatorowie witali Zygmunta Augusta przybyłego z konduktem pogrzebowym Barbary Radziwiłłówny. W 1636 roku Krzysztof Chalecki ufundował tu franciszkanów, dla których wymurował kościół i klasztor, później

przebudowane. Pod Olkiennikami (miedzy Lejpunami a Olkiennikami) w 1700 roku rozegrała się bitwa między zwolennikami Sapiechów a innymi rodami i szlachtą. Sapiehowie zostali rozbici i pozbawieni następnie najwyższych urzędów.

Zabytkowy układ przestrzenny.

Drewniana zabudowa miejska rynku z XIX/XX wieku.

Kościół p.w. Nawiedzenia NMP. Klasycystyczny, zbudowany w latach 1823-1837.

Wariant 2

Lejpuny (Lieponys)

Wieś przy głównej niegdyś drodze Merecz - Wilno. W XVIII wieku zlokalizowana tu była stacja pocztowa. Tutaj w 1700 roku obozem stały siły Sapiechów przed słynną bitwą pod Olkiennikami między Sapiehami a szlachtą litewską, którą dowodził książę Michał Korybut Wiśniowiecki.

Wilno (Vilnius)

Stolica i największe miasto Litwy, położone w południowo-wschodniej części kraju, nad rzeką Wilią (Neris). Wilno jest ważnym europejskim ośrodkiem naukowym, kulturalnym, politycznym oraz gospodarczym. Mieszczą się w nim siedziby parlamentu, Prezydenta Republiki Litwy, Rady Ministrów i innych władz centralnych.

Początki Wilna sięgają XIV wieku, kiedy przeniesiono tu stolicę Litwy z Trok, budując gród obronny, a potem zamek. W 1387 roku miasto otrzymało prawa magdeburskie z rąk Władysława Jagiełły. Od czasu unii polsko-litewskiej pełniło rolę drugiej stolicy Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

W połowie XVII wieku miasto bardzo ucierpiało od najazdu moskiewskiego. Zniszczone też zostało podczas wojny północnej w XVIII wieku.

Wartość zabytkową posiada tu kilkaset budowli, w tym przed wszystkim liczne kościoły, klasztory, cerkwie, pałace i kamienice. Wśród zabytków należy wymienić też meczet, kinę, synagogę i dużą liczbę niezwykle ciekawych cmentarzy. Budowle użyteczności publicznej reprezentuje zespół budowli Uniwersytetu Wileńskiego. Wszystkie te zabytki świadczą o przebogatej historii miasta, które śmiało można nazwać jednym z najpiękniejszych w Europie i jednym z najważniejszych dla kultury europejskiej.

□

Grodno, kościół p.w. Zwiastowania NMP, wczesnobarokowy, zbudowany w latach 1634-1642.

Grzegorz Ryżewski

Wielki trakt Warszawa - Wilno w XVIII wieku

Wilno, z lewej kościół św. Anny, po prawej kościół św. Franciszka i św. Bernarda.

Pielgrzymi w drodze do katedry wileńskiej.

Bibliografia:

1. *Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców*, t. 1-2, oprac. W. Zawadzki, Warszawa 1963.
2. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, t. IV, Warszawa 1985.
3. J. Kaliński, *Pocztą, [w:] Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. II, Warszawa 1981.
4. P. Dąbrowski, *Zbiór dokumentów do historii urzędów pocztowych w Polsce*, Lwów 1928.
5. *400 lat Poczty Polskiej*, Warszawa 1958.
6. L. Zimowski, *Geneza i rozwój komunikacji pocztowej na ziemiach polskich*, Warszawa 1972.
7. G. Rąkowski, *Ilustrowany przewodnik po zabytkach kultury na Litwie*, Warszawa 1999.
8. G. Rąkowski, *Ilustrowany przewodnik po zabytkach kultury na Białorusi*, Warszawa 1997.
9. Z. Hauser, *Nowy ilustrowany przewodnik po zabytkach kultury na Białorusi*, Warszawa 2005.
10. Baliński M., Lipiński T., *Starożytna Polska*, t. I-III, Warszawa 1843-1846.
11. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I-XV, Warszawa 1880-1902.
12. *Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i okolic*, red. G. Ryżewski, Białystok-Sokołów Podlaski 2006.
13. *Dzieje Sokołowa Podlaskiego i jego regionu*, red. J. Kazimierski, Warszawa 1982.
14. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. XII, woj. białostockie, red. M. Kałamajska-Saeed, z. 1, *Siemiatycze, Drohiczyń i okolice*, oprac. M. Kałamajska-Saeed, Warszawa 1996.
15. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. X, woj. warszawskie, red. I. Galicka, H. Sygietyńska, z. 25, pow. sokołowski, oprac. I. Galicka, H. Sygietyńska, B. Kopydłowski, Warszawa 1965.
16. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. IX, woj. łomżyńskie, red. M. Kałamajska-Saeed, z. 2, *Ciechanowiec, Zambrów, Wysokie Mazowieckie i okolice*, oprac. M. Kałamajska-Saeed, Warszawa 1986.
17. M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po województwie białostockim*, Białystok 1937.
18. „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 7-14, 2001-2008.
19. W. Jarmolik, L. Postołowicz, *Stacja pocztowa w Buksztelu w końcu XVIII w.*, „Białostocczyzna”, nr 4, 1990.

Copyright by Grzegorz Ryzewski

Autorką projektu reaktywacji szlaku
Wielkiego Gościńca Litewskiego
jest Maria Koc,
etnograf, dyrektor Sokołowskiego Ośrodka Kultury.

Opracowanie graficzne, skład:
Mirosław Zdrodowski

Wydawca:
Sokołowski Ośrodek Kultury
Sokołów Podlaski 2013

Wydanie I

ISBN 978-83-933051-2-4

Na okładce:
obraz *Krakowskie Przedmieście* Bernarda Belotta zw. Canaletto
oraz widok przedstawiający katedrę wileńską (św. Stanisława).
Świątynia założona przez Jagiełłę 10 marca 1387 roku była pięciokrotnie przebudowywana.
Ostateczną formę, widoczną na zdjęciu, nadał budowli w 1777 roku architekt wileński
Wawrzyniec Gucewicz.

Druk:
Kozak Druk, Siedlce